

ס פ ר

בית השיטות

א"ר אבא אמר שמואל שלש שנים נחלקו ב"ש ובי"ה
הללו אומרים הלכה כמותינו, והללו אומרים הלכה כמותינו,
יצתה בתקול ואמרה אלו ואלו דברי אלקים חיים.
(עירובין יג:)

חידושי דינים בהלכות תפילין
הערות, מקורות והוספות בשם "שמן רענן"

שנת ולטוטפת בין עיניך לבריה"ע
פעיה"ק ירושלים תובב"א

זב"ס
הזמנה

מוקדש לזכר נשמות
סבתי הרבנית הצדקנית
ריזא רבקה קוק נ"ע
גלב"ע י"ז שבט תשי"א

ולסבי הרב הצדיק ר'
יעקב אלעזר רענן-הירשוביץ זצ"ל
גלב"ע כ"ח מנחם אב תשי"י

ת. נ. צ. ב. ה.

הוציא לאור על ידי
המוסד לביטול השואה

ה ק ד מ ה

קשר תפילין הראה לעניו,
תמונת ה' לנגד עיניו.

יתברך הבורא וישתבח המורה, שמו, על שהורני בדרך התורה והיושר, להוציא לאור מעינות חידושי דינים הנוגעים להלכות תפילין, שהגיתי ואספתי שיטות הראשונים והאחרונים והפוסקים ז"ל, עד שבניתי שיטה ושיטה ונתקבצו לבית-אוסף שיטות להלכות תפילין, ונלוה לזה הערות ומקורות בשם "שמן רענן" על שם הפסוק: ותרם כראם קרני בלתי בשמן רענן (תהלים צ"ב י"א), עיי"ש מפרשים. וזהו מה שעמלתי משום שעלה בדעתי להקל לבני תורה השוקדים ומעמיקים אשר בחפצם לדעת את השיטות בהלכות תפילין, וב"ה שוכתי עכשיו להוציא לאור את חפצי, להגדיל תורה ולהאדירה, ולחזק את לימוד התורה וקיום מצוותיה. ובפרט מצות התפילין, שנא': וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפות בין עיניך (דברים — ואתחנן). שהיא מקור החיים לנו, אות ברית לנו, שאנו עם ישראל עם התפארת שעלינו לשמור על פארנו, כי היא הקדושה השוכנת על ראשנו. לדעת ולהבין אמרי גדולים ולשמור ולקיים אמרותיהם. כי כל המקיים מצות התפילין בשלמותה הוא הנקרא עשוי ומשועבד לתורה, שנלך באור העליון, זה שהגמ' בברכות דף ו' אומרת לנו, שהקב"ה מניח תפילין, "שהקב"ה הראה למשה קשר של תפילין". ובמנחות ל"ד: נשעבד את מחשבנתנו לא"ל עליון קונה הכל, ונהיה נקיים מכל עון ותחבולות. וזהו שאמר רבי אבא: כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומוזזה בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא, שנאמר: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק", ואומר: "חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם" ע"כ, פירש"י וז"ל: מכל וכל בחיזוק שלא יחטא, המשולש: תפילין, וציצית, ומוזזה, סביב ליראיו, העושים מצוות ויחלצם מחטא, עכ"ל, (מנחות מ"ג:).

והנני מסיים ברוב תודה וברכה להורי היקרים שיחיו, ובתקוה להרמת קרן התורה, וזכות גדולי ישראל יגן עליהם ועל כל ישראל לראות בבנין בית מקדשנו ותפארתנו, א"ס.

כ"ז סבת ה'תשי"ד, פניה"ק ירושלים תובכ"א.

העובד בעבודת החיים בארץ החיים

הצעיר אברהם יצחק רענן

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
150 N. 5TH ST. N. Y. C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
150 N. 5TH ST. N. Y. C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
150 N. 5TH ST. N. Y. C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
150 N. 5TH ST. N. Y. C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
150 N. 5TH ST. N. Y. C.

הלכות תפילין

כה. דיני תפילין בפרטות, ובו י"ג סעיפים :

א. אחר שלבש טלית מצוייץ יניח תפילין שמעלין בקודש (א), והמניחין כיס התפילין והטלית לתוך כיס אחת צריכין לזוהר שלא יניחו כיס התפילין למעלה, כדי שלא יפגע בהם תחלה ויצטרך להניחם קודם הטלית כדי שלא יעבור על המצוה : הגה. מיהו אם תפילין מזומנים בידו ואין לו ציצית אין צריך להמתין על הציצית אלא מניח תפילין וכשמביאים טלית מעטפו (דברי עצמו) :

בית השיטות

אסור גדול הוא מי שמניח תפילין קודם לבישת הציצית¹. אף שהוא לבוש ט"ק יש לו ללבוש ט"ג קודם התפילין². ואיני יודע מה צריך לכל הטעמים שהרי עטיפת ציצית חובה מוטלת עליו מיד שלובש ויתכסה בבוקר, והרי היא ממילא קודמת לתפילין, שהרי ודאי א"א להניח תפילין בעודו ערום³ (ב). מקדים להתעטף בציצית לפי שציצית באה כדי לזכור כל המצוות אבל תפילין היא מצוה יחידה⁴ (ג). מי שאין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין ציצית קודם⁵. אף שמצוות אין מצילות מ"צה"ר מ"מ מצות ציצית מצלת⁶ (ד). כפי סדר הבחינות העליונות שרומזים להם הציצית והתפילין, צריך להניח הציצית קודם התפילין, והמניח תפילין קודם טועה, ועליו נאמר בתר דקשישנא לדרדקי. ואם היה לבוש תפילין בלי ט"ג דלא היה לו, ואח"כ הביאו לו את הטלית, צריך שיחלוץ התפילין וילבש הציצית ויניח התפילין אחריו בלא ברכה⁷. מצות ציצית שקולה כנגד כל המצוות ראוי להקדימה (ה). ועוד שהיא תדירה יותר שנוהגת בין בחול בין בשבת ויו"ט, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם⁸ (ו). אחר שלבש ציצית יניח תפילין⁹. וי"א שמותר להניח תפילין קודם טלית גדול¹⁰ (ז). חביבה מצוה בשעתה¹¹, לפיכך בין טלית גדול או טלית קטן, אם רצה להקדים לתפילין שפיר דמי, ואם

שורש ה ש י ט ה : 1 האגור סי' פ"ד בשם הוהר הקי. 2 האריו"ל, מובא בשערי תשובה. 3 לבוש התכלת. 4 ב"ח. 5 שיורי כנה"ג, עיין מ"ב שמשגיג עליו. 6 מקור חיים, מובא בשערי תשובה. ונראה שלמד כן מעובדא דמנחות באדם אחד. 7 בן איש חי פ"ר וירא, שנה ראשונה, מבוואר בסוד הציצית והתפילין. 8 נימוקי יוסף הלכות ציצית. ועיין לקמן סעיף ב. 9 עטרת זקנים. 10 ספר היראה לרבינו יונה. 11 מג"א, ובי"כ כתוב כל שיהוי מצוה לא

רצה להקדים תפילין להם נמי שפיר דמי¹². וי"א שהנחת תפילין צריך להקדים לעטיפת הציצית מפני שהתפילין יש בה קדושה יתירה ועול מלכות שמים¹³ (ח). דא"צ להתעטף בטלית גדול קודם התפילין¹⁴. אם פגע בתפילין אע"פ שבתוך כיסן, צריך להניחן תחילה, דכתיב ושמרתם את המצות קרי בה את המצוות, מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה¹⁵. מי שאין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין הכריעו האחרונים דתפילין קודמין, כי ציצית הוא רק מצוה אם יש לו טלית של ד' כנפות ותפילין הוא חובת גברא, ומי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן¹⁶ (ט). אם מובטח לו שיביאו לו ציצית קודם שיעבור זמן ק"ש ותפלה, צריך להמתין עד שיביאו לו ציצית ויתעטף בציצית ואח"כ יניח תפילין ויתפלל¹⁷ (י).

שורש השיטה: משהינן (יבמות לט ע"א מז ע"ב), 12 שאנת אריה סימן כח. 13 הרבי מלאדי בשו"ע הרב בשם י"א, וכ"כ הלבוש, 14 הגר"א, 15 קש"ע, מובא ממכילתא בא פרשה ט, 16 מש"ב, וכ"כ האליהו רבא שהתפילין קודמים לציצית אפי' לכתחילה, (וגם טעמו כמו המש"ב שטפי טעמא ולא אחר מעלין בקודש), 17 ערוך השלחן אות ד'.

שמן רענן

(א) מ"ש השו"ע שמעלין בקודש, הוא שבתחילה נכנס תחת כל המצוות ואח"כ מתעלה ונכנס לפרטי המצוות שבקדושה, וכ"כ באליהו רבא שנכנס ארם מקדושה קלה לקדושה חמורה. (ב) א"א להניח תפילין בעודו ערום מפני שהתפילין צריכים זהירות רבה, וכן מעובדא דאלישע בעל כנפים, וציצית מתחייב מיד בקומו, וכ"כ הלבוש שציצית אפשר ללבוש בלי ברכה, מפני שאין ידיו נקיות ומברך אחר נטילת ידיו. (ג) כל המצוות הם מצוות פרטיות ומצוות ציצית היא מצוה יחידה הקשורה לכלל המצוות, שהיא הרפואה הרוחנית והתורנית נגד המחלות והכויות הבאות ע"י יצה"ר, שכן מצוות ציצית משלמת את האדם ע"י שלמות המצוה. (ד) מ"ש המקור חיים אף שמצוות אין מצילות מיצה"ר מ"מ מצוות ציצית מצילה וגו', מנחות מד ע"א. ועיי' ברכות יב ע"ב. (ה) דמצוות ציצית שקולה¹, ציצית בגמטריא ת"ר וחי' חוטין והי' קשרים הרי תרי"ג כנגד כל המצוות. (ו) תדיר ושאינו תדיר מובא במשנה בהוריות². (ז) מה שהבאתי כי מותר להניח תפילין קודם ט"ג, מפני שכל המקודש מחבירו קודם את חבירו³. אבל טעמו של הבי"י ששקולה כנגד כל המצוות, והלא גם תפילין הוקשה לכל התורה⁴, והטעם של הבי"ח שציצית באה כדי לזכור המצוות, והלא בתפילין נאמר: "למען תהיה תורת ה' בפיך"⁵. הנה עיינתי בספר הלכות קטנות לר"י חאגיז שאלה נ"ד ונתקשה בזה, שג"כ מצות תפילין הוקשתה לכל התורה. (הגמרא * דורשת את הפסוק "למען תהיה תורת ה' בפיך"⁶ שהרי הוקשתה כל התורה לתפילין). ואולי שאני ציצית דאחי לידי זכירה, ועכ"ז לא מתורץ, ובפרט דמצוות תפילין שייכא למצוות ק"ש ותפלה ומקבל עול מ"ש שלמה, משא"כ בציצית. ואמרו חז"ל "איהו פושע ישראל בגופו דלא מנח תפילין"⁷. "וחכ"א איהו עם הארץ כל שאינו מניח תפילין" והלכה כחכמים⁸. ואמרינן⁹, כל שאין לו תפילין עובר בחי' ומי שאין לו ציצית עובר בהי'. וידעתי כי שערי הדחיות לא ננעלו, אבל לענין הדין הוא דבר תמוה, וממה שכתב הטור¹⁰ ג"כ נראה דתפילין עדיפי מציצית כאשר עם לבבי עכ"ל¹¹. אבל גם בעון ביטול מצוות ציצית בניס מתים כשהם קטנים, דכתיב: "גם בכנפיך

זית רענן: 1 מנחות מג ע"א. 2 הוריות יב ע"ב ובזבחים פט ע"א. 3 זבחים פט ע"א. 4 קידושין לה ע"א. 5 שמות יג ט. 6 קידושין לה ע"א. 7 שמות יג ט. 8 ר"ה יז ע"א. 9 סוטה כב ע"א. 10 מנחות מד ע"א. 11 סי' פו. 12 ועיי' טור ריש סימן כח.

נמצאו דם נפשות אביונים נקיים¹⁶ פירש"י גם בכנפיך, בשביל כנפיך שבטלת מצותם נמצאו עליך חובת דם נפשות אביונים נקיים בנים קטנים שלא חטאו עכ"ל¹⁷. וכ"כ רוב הפוסקים שזמן ציצית קודם לזמן תפילין, שזמן ציצית משיכיר בין תכלת ללבן שבה, וזמן תפילין, משיראה את חבריו קצת מרחוק ד' אמות.

הנה הביא כמה דברים לענין חשיבותה של מצות ציצית. וד"ה רשב"י אומר הורזו במצות ציצית זוכה ומקבל פני השכינה כדכתיב: "וראיחם אותו" וכתיב התם: "את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד"¹⁸. והנה אנו רואים את ערכה של מצוה זו שבאה ע"י התכלת הדומה לים וים לכסא הכבוד שנאמר: "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ועצם השמים לטהר"¹⁹ וקושי הבנת הפשט. ואולי במקצת אתבונן ואדע את הבנת הפסוק²⁰ וז"פ, שבשעת השעבוד היה לזכור לצרתן של ישראל שהיו משועבדים תחת השגחת השם הנכבד, שברא את החומר ההילי, שספיר מקבל את כל הגונים ומחייב אותנו בהשיגו באלהיות כל מה שהיה אפשר בחוק בשר ודם להשיגו, כן בציצית גם הוא בא כדי להזכיר לנו את התורה שהיא נבראת לפני בריאת העולם ומקבלת את כל הגונים. ובירושלמי²¹ גריס, כל המקיים, וג"כ הוסיפו שתכלת דומה לעשבים וגו'. ובספרי²² מובא על הפסוק "והייתם קדושים". זו היא קדושת כל המצוות, מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל עכ"ל. ע"י התועלת של המראה של קדושת ישראל לגבי אומות העולם אשר בחר בנו ונתן לנו תורתו. ובלקוטי הלכות מהלכות ציצית כתב שכל המצוות תלוין במצות ציצית כי זה עיקר כל התורה כולה, וע"כ התחלת העבודה בכל יום היא מתחילה ממצות ציצית קודם לשאר מצוות מעשיות עכ"ל. וג"כ ראיתי בסדר אמ"ן הראי"ה זצוק"ל, על הפסוק "וראיחם אותו וזכרתם" וגו' הראיה של הפתיל תכלת הדומה לים לרקיע ולכסה"כ, מזכירה אותנו את מצות ה'. מעודדת בנו הזכר הרחוני של קדושת המצוות. זאת היא ההזכרה הבאה מתוך ראית התכלת והיא מביאה לידי עשיה ממשית עכ"ל. כיסוד הגמ'²³ שראיה מביאה לידי עשיה. ובכך אנו רואים בדברי קודשם את השקפתם הגדולה על ערך מצות הציצית שקודמת לתפילין שנמשכת גדולתה וחשיבותה בעשיית המצוות לאור ההלכה. ומורה לנו את סמל התורה. (ז) מ"ש הרבי מלאדי שהתפילין יש בהם קדושה יתירה ועול מ"ש. ק"ו מציץ מה ציץ שיש בו אזכרה אחת שהוא קדוש, תפילין שיש בהם כ"א אזכרות לא כ"ש שיש בהם קדושה יתירה²⁴. ומ"ש הלבוש בשם הי"א שיש קדושה יתירה, שהיא חובת הגוף, ועוד י"ל שהתפילין עצמם קדושים מחמת שם ה' הנקרא עליך והציצית היא הכשרה לעשיית המצוות יעו"ש. מתוך שלובש התפילין בזמן ק"ש מתעורר בו רגש הקודש של מצות ה' וממילא מקבל עול מ"ש. ועי"ל דתפילין קודמים בלישנא דקרא. (ב) מ"ש המשנה ברורה שציצית הוא חובת מנא של ד' כגפות אבל תפילין הוא חובת הגוף. ובתוס'²⁵ כתבו שאך טוב לקנות תלית ולברך עליו בכל יום כדאמר בסוף פ"א דסוטה²⁶. וטוב כי בשעת ק"ש יהיה מכוון לקיים מצות הפרשה וגם שאר הפרשיות והיה אם שמוע ויזכור, כי הוא הנצחון הישראלי הכביר של הכת הרוחני של הד הקול של נעשה ונשמע אשר חודר בלבבות ישראל. ראשית הקיום הוא הנעשה, ואח"כ נשמע שהוא הגדולה ונצחונן של ישראל. (ג) מ"ש ערוך השלחן שמוטב שימתין ויניח כסדרן, ולקיים דברי רבינו המחבר, וכמ"ש האגור בשם הוהר"ק שאיסור גדול מי שמניח תפילין קודם תלית אבל בדיעבד, לא לעיכובא, והרמ"א מק"ל, שלא מזכיר כמה זמן להמתין. ועי"ל דכל שהויי מצוה לא משהינן²⁷ אפילו אח"כ היה מן המוכרח²⁸.

זית רענון: 13 ירימה ב, לג. 14 שבת לב ע"ב. 15 מנחות מג ע"ב. 16 שמות כד, י. 17 וכ"כ בירושלמי סוכה פ"ג. 18 פ"ב דברכות. 19 פ"ר שלח. 20 מנחות מג ע"ב. 21 וע' מ"ש בברכות טו ע"ב. 22 שבת לב ע"ב. 23 ד' יד ע"א. 24 יבמות לט ע"א. 25 מג"א.

תפילין
ציצית
מנחה
ע"ב
מנחה
מג ע"ב

ב. מי שהוא זהיר בטלית קטן ילבשנו ויניח תפילין בביתו וילך לבוש בציצית ומוכתר בתפילין לבית הכנסת ושם יתעטף בטלית גדול (א): הגה. והעולם נהגו להתעטף אף בטלית גדול קודם ולברך עליו ואח"כ מניח התפילין והולך לבהכ"ס:

בית השיטות

מ"מ אותם שמתעטפים בט"ג שאין דרך להתעטף אלא אחר כל המלבושים כשנתנו מקטוריהן בראשיהם, מצות תפילין באה לפניו תחילה ומברכים עליהם תחילה, לפי שאין מעברין על המצוות (ב). והעולם נהגו להתעטף בטלית גדול קודם ולברך עליו ואח"כ מניח תפילין והולך לבהכ"ס². והדרך הנכונה לברך על ט"ק ואח"כ יניח תפילין³. אע"פ שבא ט"ג לידו קודם שהניח תפילין א"צ להתעטף בו בביתו כיון שאין דעתו ללבושו כאן⁴. א"צ להתעטף בט"ג קודם התפילין⁵. מ"מ כשיאור היום יותר טוב שיצא לחצר ביהכ"ס וילבשם שם ויכנס אח"כ לביהכ"ס⁶. ומי שאין לו ט"ק ודאי יניח טלית ואח"כ תפילין⁷.

שורש השיטה: 1 גימוקי יוסף ה' ציצית. 2 לבוש התכלת, כ"כ של"ע הרב. 3 ב"ח. 4 מג"א. 5 הגר"א. 6 משנה ברורה. 7 כף החיים.

שמן רענן

(א) מ"ש השו"ע וכ"כ בספר הזהר וז"ל, ומאן דעייל לבי כנישחא כדנפק מתרעיה ולא תפילין ברישיה וציצית בלבושיה, ואומר אשתחיה אל היכל קדשך ביראתך, קוב"ה אמר אין היא מוראית ודא אסיה סהדווא דשקרא על גרמיה עכ"ל. ופי' הלבוש כיון שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו ובזרועו רואין שיש עליו יר"ש ואומר באמת אשתחיה וגו' ביראתך, אבל אם אין לו ציצית ותפילין איה מוראו. ועוד אמר שהרוצה לצאת ידי כולם יעשה כהשו"ע והולך לביהכ"ס ולא במבואות המטונפות מפני שאסור ללכת שם בתפילין, מחמת קדושתן. וכשיגיע לפרוודור ביהכ"ס שם יניח התפילין ולא יכנס זולת טלית ותפילין, וכן מבואר בא"צ על הלבוש. אבל האריז"ל דחה סברא זו וכתב לא כן משמעות הוזה"ק, אלא בין ט"ק בין ס"ג צריך ללבוש קודם התפילין. שאין לעשות כדברי האחרים האומרים שהתפילין קודמין לכל בחינת הציציות. ומי שעיין בזה ומצא האמת כדברינו. וכ"כ בשער הכוונות דורשי ציצית דרוש ד'. ומובא ג"כ בכף החיים. וכ"כ גדולי חכמי הספרדים. (ב) מה שהבאתי את הגימוקי יוסף, מצאתי בפ"י הרשב"ם בפרשת בא, על הפסוק בין עיניך, שמפרש כעין תכשיט ורביד זה שרגילין ליתן על המצח לנוי, וג"כ לענין אסור הוצאה בשבת תכשיט כעין לבוש. מ"מ מוכח מפירושו שהטלית גדול צריך להתעטף אחר הנחת תפילין. ומ"ש הרשב"ם ג"ל שהתפילין הוא תכשיט חן ותמונת עונו, כעין שאמר הפייטן תמונת ה' לנגד עיניו, ומודיע לנו את עוצם חשיבותינו אשר עלינו תמונת ה'. ואנו בני אשכנז נוהגים כהרמ"א, וגם אח"כ עדת הספרדים נוהגים כן כמו שהבאתי למעלה. וראוי להקדים ט"ג ותפילין בביתך וילך לביהכ"ס. ואם הולך במבואות המטונפות דינו כמ"ש המשנה ברורה אות ז;

ג. הרא"ש היה מסדר הברכות עד עוטר ישראל בתפארה ואז היה מניח תפילין ומברך עוטר ישראל בתפארה :

בית השיטות

האגור מביא את הרא"ש ופוסק כמותו, והטור כותב וראיתי לא"א ז"ל שהיה מדקדק להניחם כשהיה מסדר הברכות והיה מסדרם זה אחר זה עד עוטר ישראל בתפארה, ואז היה מניחם ומברך עוטר ישראל בתפארה, לפי שהתפילין נקראים פאר שני פארך חבוש עליך. האריז"ל היה מסדר כל הברכות של שחר עד פרשת העקדה ואח"כ היה מתעטף בטלית ומניח תפילין¹. ובארה"ח כתב, לא ראיתי שנוהגין כן רק מניחין תפילין קודם ברכת השחר או אח"כ כ"א לפי מנהגו, רק ראיתי מדקדקים למשמש בתש"י וש"ר בשעה שמברך ברכה זו².

שורש השיטה: 1 עיין בכף החיים. 2 מובא במשנה ברורה.

ה. צריך שיהיו תפילין עליו בשעת ק"ש ותפילה :

בית השיטות

לכולי עלמא צריך שיהיו תפילין עליו בשעת ק"ש, וכל שאינו מניח תפילין, הרי הוא כאילו מעיד עדות שקר וכאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבה בלי נסכים¹.

שורש השיטה: 1 ברכות יד.

ה. יכון בהנחתם (א) שצונו הקב"ה להניח ארבע פרשיות אלו (ב) שיש בהם יחוד שמו (ג) ויציאת מצרים (ד) על הזרוע כנגד הלב (ה) ועל הראש כנגד המוח, כדי שנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורים על יחודו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים (ו) לעשות בהם כרצונו וישתעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות (ז) ובזה יזכור הבורא וימעייט הנאותיו. ויניח של יד תחלה ויברך להניח תפילין ואח"כ יניח של ראש ולא יברך כי אם ברכה אחת לשתייהם (ח) : הגה. וי"א לברך על של ראש על מצות תפילין אפילו לא הפסיק בינתים (הרא"ש הלכות תפילין) (וכן פשט המנהג בבני אשכנז שמברכין שתי ברכות טוב לומר תמיד אחר הברכה השניה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד) (ט) (מהר"י בן חביב אגור סימן ל"ח) :

בית השיטות

אביי ורבא דאמרי תרווייהו, לא סח מברך אחת, סח מברך שתיים¹. אין לברך על שתייהן אלא ברכה אחת². אם לא סח מברך ברכה אחת בין ש"י ובין ש"ר, סח מברך שתיים להניח תפילין בש"י, ועל מצות תפילין בש"ר³. אם סח הרי זו עבירה וצריך לברך ברכה שנייה עמ"ת ואח"כ מניח של ראש⁴. אם הניח שתייהם מברך ברכה אחת והיא להניח תפילין⁵. אין לברך על תפילין כ"א ברכה אחת⁶. אם לא סח בינתיים אזי עולה ברכה להניח תפילין שבירך על תש"י גם עתש"ר⁷. מהו כשהוא נותן על היד אומר ברוך אקב"ו עמ"ת, כשהוא נותן על הראש מהו אומר ברוך אקב"ו על מצות הנחת תפילין⁸. אפילו לא סח בין תפילה לתפילה אלא שמניח זא"ז בלא שיחה מברך עש"י להניח ועל ש"ר עמ"ת, וכשהוא סח יברך על ש"ר שתיים⁹. לא סח מברך עש"ר עמ"ת שזו היא ברכתו, סח מברך ב' עש"ר להניח ועמ"ת (י)¹⁰. אבל אם סח והפסיק חוזר ומברך להניח ועמ"ת, וה"ה א"א לו תש"י ויש לו ב' של ראש מברך להניח ובמצות תפילין¹¹. כן העיד מורי ורבי רבינו שמחה שראה שרבותינו נוהגין דעש"י היו מברכין להניח ועש"ר במצות תפילין אפילו לא סח¹². יניח תש"י בזרוע שמאל למעלה מן הפרק שקורין קובדי בלע"ז, מעט כנגד הלב ויברך להניח תפילין, ואח"כ ישים תש"ר כנגד המוח ויברך עמ"ת, ואל ידבר בין תש"י לתש"ר. שח בין תפילה לתפילה חוזר ומברך עש"ר שנים¹³. רוב הגאונים הסכימו על ב' ברכות, ואני הייתי מברך ברכה אחת בילדותי, כי כן שמעתי ממורי אחי שאמר משום רבו הר"ר שמואל מאיברא דכיון דפליגי ביה רבותא טוב יותר שלא יברך, דברכות אינן מעכבות, ממה שיברך ברכה לבטלה. עד שלמדתי מנחות, ונראה לי לפום ריהטא דגמי שיש לברך ב' ברכות¹⁴. אי עדיף לברך ב' על התפילין, שמחה היתה לי אם הייתי ממשפחת האשכנזים והייתי מברך ב', דהכי משמע פשוט במדרש תנחומא פרשת בא בפירוש, אבל מה אעשה שאין לי לשנות ממנהג אבותי¹⁵.

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 מנחות לו. 2 ר"ף. 3 רש"י מנחות שם. 4 רמב"ם ה"ת פ"ד. 5 שם. 6 הגר"א. 7 שו"ע הרב. 8 ירושלמי ברכות. 9 רב יהודאי גאון מובא בשלטי הגבורים הל"ת. 10 ר"ת וכ"כ בשימושא רבא. מנחות לו. 11 בעל העיטור. 12 אור זרוע הל"ת. 13 ספר היראה לר"י. 14 הרא"ש בהלכות קטנות. 15 הלכות קטנות לר"י חגיזו שאלה נ"ד.

שמן רענן

(א) ויכון בהנחתם — שמצות תפילין צריכה כונה לפי שהמצות צריכות כונה. ועוד שמצות תפילין תלויה בכונה. (ב) ד' פרשיות אלו : — קדש, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמע. שנאמר: "ולטפת בין עיניך". ובגמרא¹ דריש טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים, פרש"י: כתפי ואפריקי שם מקומות שהיו קורין לשתיים טט, פת. וכמו כן טעם ד' פרשיות שהן כנגד ד' חושים שבראש: הראיה, השמיעה, הריח, הטעם. כדי שיתעורר האדם בחושים אלו ויזכור חסדי א"ל ויחודו ושהוא משגיח על כל בריותיו. (ג) שיש בהם יחודו —

זית רענן : 1 מנחות לו.

שעצם מהותם של התפילין הם חלק מהתורה כמו שאחז"ל "אוהב את התורה אוהב את המקום" ופי' הרמב"ם בשם הספרי כיצד אוהב את המקום, ת"ל והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך וגו', שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. (ד) יציאת מצרים — כתב הספורנו: בשנותו את טבע הבלתי נפסדים כאמרו בענין בקיעת הירדן, למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא עכ"ל. וכל המצוות הנוגעות למקום כענין תפילין ורגלים, צריך כונת יציאת מצרים, כי הדיבור הראשון בעשרת הדברות הוא שאמר הבורא ית"ש כביכול בעצמו "אשר הוצאתיך מארץ מצרים". ועוד יש לומר כי מצוות התורה הם מעל הטבע וכי הם החיים הנצחיים שבאדם, וגם בשאר הנסים החיים הם גם כן מהויתן של התורה להדבקות בבורא על ידי ההתגלות האמיתית. (ז) על הנורע כנגד הלב — צריך שימה כנגד הלב מפני תיקון שיבושי הלב עד היות האדם לדרגת היותר גדול שאו מתעלה בכלל הגשמות, ועוד ראינו דבר יפה בעיני, מה שכתב הכהן מלובלין ב"צדקת הצדיק" שכל העבודות שבאברי הגוף והמצוות שבהן הם רק להישיר הלב והעיקר הוא הלב ששם מעון השי"ת כמאז"ל הקב"ה לבם של ישראל שניא: "צוד לבבי" וכו'. (1) ואשר לו הכח בעליונים ובתחתונים — בעליונים מלכותא דרקייע, ובתחתונים מלכותא דארעא שאנו תחת השגחת הבורא ית"ש. (2) וגם הלב שהוא עיקר התאות והמחשבות — וכמו שכתב ב"צדקת הצדיק" שעיקרי העבירות באים מחמת השכחה שהוא הלב, כדאיתא "זכור" — יכול בלב וכשהוא אומר "לא תשכח" הרי שכחת הלב. וכן כתב רבינו יונה ב"שערי תשובה" שעיקר שבירת התאוה הגשמית, ישיב אל לבו כי התאוה עוללה נפשו לחטוא ולמשון העון בחבלי השוא. כי כל זמן שהאדם הולך אחר התאוה, נמשך אחרי תולדות החומר וירחק הנפש המשכלת, ואז יתגבר יצרו עליו כענין שניא: "ורם לבבך" וארז"ל "אבר קטן יש באדם משיבוע רעב מרעיבו שבע, עיי"ש. וי"ל כי התפילין הם בגדר מגן בעדי, ואמרו במדרש: הלב חושב והלב מתאוה וכו' ולכן צוה הבורא ית"ש להניח שם תפילין לקבל עול מלכות שמים בלב ונפש. כן מצאתי בבאור הגר"א, וכתב ספר החנוך: שרוצה המקום ב"ה לזכותינו אנחנו עם הקודש, וצונו להעמיד שומרים גבורים, והם שנצטוינו לבל יפסוק דברי תורה מפנינו יומם ולילה, ושניתן ד' יציאות בד' כנפות כסותנו, ומוזוה בפתחנו ותפילין בידינו ובראשנו, והכל להזכירנו למען נחול מעושק ידינו ולא נתור אחר עינינו ואחר יצר מחשבות לבנו, כי על כל אלה יעלה לפעמים ופרץ גדרנו האל ברחמים יהיה בעורנו וישמרנו אמן. במח וגם הלב וכו' — וי"ל במה שכתב הרמח"ל בדרך ה', שאמנם שני אברים ראשיים נמצאו באדם ובהם הנשמה מתגברת תגבורת גדולה, והם המח והלב. וצוה הבורא ית"ש שימשך האור הוה אל המוח תחילה ע"י תפילה של ראש, ויתקן בו המוח והנשמה שבו, ויתפשט אה"כ על הלב על ידי תפילה של יד שכנגדו ויתוקן גם הוא בו. וראיתי לסבי הראי"ה זצ"ל שאמר, שהתפילין הן כסוללות חשמליות למכון רוח הקדושה האלוקית שהוא עוז ישראל. ויש לפרש כמו כן שהחשמל הוא זרם חבורי חיובי, כך גם התפילין הם זרם חבורי חיובי אל האור העליון של שלמות האדם אל אבינו שבשמים. (3) ברכה אחת לשתיים — וכן לפי קבלת רשב"י, התפילין של יד ושל ראש, כנגד זכור ושמו, מה זכור ושמו דביבור אחד נאמרו כך ברכה אחת לשתיים. (4) ומה שכתב בהגהה, שטוב לברך תמיד אחר הברכה השניה בשכמל"ו משום ספק ברכה לבטלה. (5) כתב בגליון הש"ס במנחות לו. שהראה לו חכם אחד שכן מפורש בהרי"א במדרש תנחומא * וי"ל הילמדנו, שמצוה להניח תפילה של יד תחילה ומברך בא"י אקב"ו להניח תפילין, ותורו ונותן של ראש ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות תפילין. וכן משמע המשנה הראשונה בפרק התכלת שהתפילה של יד אינה מעכבת על ראש ושל ראש אינה מעכבת על יד. שכל תפילה היא מצוה עצמית, אבל בזמן שהם נמצאים אצלו הוא מחויב להניח כסדר וקשרתם וגו'. וטעונה כל תפילה ברכה. ומה שכתבו השו"ע ז"ת רע"ג: 2 שמות יג, כט. 3 תהלים עג, כו. 4 עיין רמב"ם הלכות יסודי התורה. 5 דברים ח, יד. 6 סוכה נב. 7 מצוה תכ"ד. 8 פרשת בא.

והרמ"א שעל של יד מברך, להניח, ועל של ראש, על מצות תפילין, הוא בברכות * וכן בירושלמי דלעיל גריס, על של יד, על מצות תפילין, ועל של ראש, על מצות הנחת תפילין. וראיתי ששואלים אמאי אין מברכים לקשור תפילה, כלישנא דקרא, והב"ח ומהר"י דטראני ואליהו רבא מתיבו לה ופרקו לה, וטעמא משום דעיקר מצות הנחת תפילין היא שיהיו מונחים עליו כל היום [אלא שהיום שאין לנו די זהירות בקדושתן מניחין רק בשעת התפילה, ויש נוהגין ללמוד מעט אחר התפילה בתפילין] ואם היה מברך לקשור היה משמע רגע אחד ומסירן ויצא ידי חובה, לכך תקנו, להניח, דמשמע שיהיו עליו שעה. ועיין בחידושי רבי עקיבא איגר. והנה ראיתי לפום ריהטא בדעתי את הגמרא ¹⁰ מעשה באשת חבר שהיתה קושרת תפילין, ומשמע מהתם שאין המצוה קשירה אלא ההנחה וכמו כן במזוזה דלישנא דקרא "וכתבתם", ואין מברכין אלא על הקביעה במזוזה, וחד טעמא קא דריש לה. ועוד טעם ראיתי ב"ארץ המאיר" מדוע אין מברכין לקשור תפילין, נראה משום שאם כן היה צריך לברך לקשור תפילה על היד, שלשון לקשור לבד מורה על שקושר הדבר אל עצמו ולא אל דבר אחר, דכל לשון קשר שלא בא אחריו שימוש בבי' או מלות: עם, אל, על, מורה שקושר הדבר בעצמו, והיה מורה כדעת ר"א לקמן ולא קיימא כותיה, ואם יברך לקשור על היד לא יצדק ג"כ לדעת הפוסקים דברכה זו חוזרת גם לשל ראש עכ"ל, כי הברכה על של יד כוללת גם על של ראש, והברכה על של ראש היא גמר המצוה, כדאמר הרא"ש בפסחים פ"ק וב"הלכות קטנות" הלכות תפילין, וז"ל ומה שמברכין בתפילה של יד "להניח" ועל של ראש "על מצות תפילין", משום שלא רצו חכמים לתקן שתי ברכות שוות זו אחר זו במצוה אחת, ותקנו בשל ראש על מצות תפילין שהיא גמר המצוה, דברכה ראשונה קיימא נמי אהנחת תפילה של ראש. עכ"ל. דמשמע שיש ביניהם התחברות שהם שני מצוות הקשורות בהוייתן ובאור קדושתן. הנה מצאנו שבתפילין מברכין על מצות תפילין מה שאין כן ברוב המצוות, והטעם כתב באבודרהם שתפילה של ראש הוא מפני שכבר ברך על של יד להניח תפילין, הוצרך לשנות בשל ראש ולומר על מצות תפילין, לפי שקרוב היה ליפטר בברכה ראשונה. וכ"כ ב"קרבן אורה" ¹¹ שנראה לו בטעם שנוי הברכות משום שבשל יד נאמר "וקשרתם" שהוא חיוב הנחה בפירוש, מש"ה מברך להניח, אבל בשל ראש נאמר "והיו" ולא נאמר החיוב בפרוש כמו בשל יד, לכן מברך על מצות תפילין ואינו מזכיר חיוב הפעולה בפרוש, עכ"ל. וי"ל עוד טעם נכון שתקנו על של ראש "על מצות תפילין" בנינו עצמה, כי הברכה "להניח" איננה כוללת רק ההנחה, אבל בברכה "על מצות תפילין" כולל מה שאומרים שאתר בהיסח הדעת אחר ההנחה. הנה בקשר לדעות השו"ע והרמ"א ראיתי בארצות החיים שכתב, ולצאת ידי שני הדעות יברך על ש"י להניח ויכוין שלא לצאת בברכה זו רק על תפילין של יד בלבד, וכשמניח תפילין של ראש עם הש"ץ ביחד יכוין לצאת ברכת על מצות ברכת הש"ץ ויענה אמן.

זית רענן: 9 ס' ע"ב. 10 ע"ז לט ע"א. 11 מנחות פג ע"א.

ה. אם פגע בשל ראש תחלה צריך להעביר על אותה המצוה
ויניח של יד תחלה ואח"כ של ראש:

בית השיטות

שנאמר "והיה לך לאות על ירך ולטוטפות בין עיניך" כל זמן ששל יד ביד, תן של ראש בראש. מכאן אמרו מצות תפילין כשהוא נותן, נותן של יד ואח"כ נותן

של ראש¹ (א). בשעה שחולץ תפילין ומניחן בתיק, שלא יעביר אותן של יד ויתננה בתיק תחילה ואח"כ של ראש למעלה, דאם כן כשבא להניח תפילין יהיה פוגע בשל ראש תחילה ויהיה צריך להעביר על המצוות, משום דשל יד מניח תחילה ואחר כך של ראש, לפיכך צריך להניח בתוך התיק של ראש תחילה ואח"כ של יד למעלה². אבל אם פגע בשל ראש תחילה מניח אותן כדי שלא יעבור על המצוות³. ואסור לאדם להניח מצוה ולעבור ממנה למצוה אחרת, אלא מצוה שתבוא לידו של אדם בתחילה, בה הוא מתעסק, לפיכך צריך להניח של יד למעלה, כדי שיפגע בה תחילה וילבש על הסדר⁴. חייב אדם למשמש בתפילין כל שעה ק"ו מציץ, והשתא קאמר דבשל יד ממשמש תחילה משום דפגע בהו ברישא ואח"כ ממשמש בשל ראש ואין מעבירין על המצוות. [ק"ו מציץ — מה ציץ יש בו אוזכרה אחת שהוא קדוש, תפילין שיש בהן עשרים ואחד אוזכרות לא כל שכן]⁵. ארשב"ל אין מעבירין על המצוות, א"ר שמע מינה מדרשב"ל עבורי דרעא אטוטפתא אסור, שלא יקדים תפילין של ראש לשל יד. היכי עביד, בעידנא דחליץ להו ליעבריהו מדרעי אטוטפתא ועביר תפילין של זרוע, ולא יחלוץ אותן עד שיחלוץ תחילה של ראש ויתנם בכיס שלהם ויחזור ויחלוץ של יד, ונמצא של יד עליונים בשעה שרוצה להניחם⁶. מי שבא לידו תפילה של ראש קודם לשל יד, יעבירם ויניח של יד תחילה, אע"פ שאין מעבירין על המצוות, ומוטב שיעבור משישנה סדר הפסוק⁷. צריך להניח לתוך כלי תחילה של ראש ואחר כך של יד, כדי שיפגע בשל יד תחילה כשירצה ללבוש, שאם יפגע בשל ראש תחילה יהיה צריך להניח, ואין לאדם להניח מצוה הבאה לידו ויתעסק במצוה אחרת. ונמצא שיצטרך להניח של ראש בידו ולהוציא של יד ולקשרו, שאין מניחין של ראש תחילה⁸. מדקתני מעכבות, משמע שאם הניח של ראש קודם לשל יד לא יצא דצריך להניחם כסדר מצותן⁹ (ב). ויש חולקים דהלא בכל רגע ורגע שהוא נושא התפילין עליו הוא מקיים בזה מצות השי"ת ובודאי אין לנו לומר שישלך עתה המצוה ממנו כדי שאח"כ יקיים יותר מן המובחר¹⁰. לא יניח המצוה שבאה לידו ראשונה כדי לעשות מצוה אחרת, ואם כן אם בא לידו תפילה של ראש קודם לתפילה של יד יעבירם, ויניח של יד תחילה אע"פ שראוי להניח של ראש באחרונה, כדי שיהיו בין עינין שתיים, אפילו הכי כיון שנזדמנה לו של ראש תחילה יניחה ואחר כך של יד¹¹. אם נהפכו התפילין ופגע בשל ראש תחילה, מוטב שיוציא של יד ויניחם על הסדר, ואין מעביר על המצוות, כי לעשות המצוה כתקונה וכסדרה הוא מכוון¹². אם טעה והפך הסדר והניח תפילה של ראש קודם לתפילה של יד, אין צריך לחזור ולחלוץ תפילה של ראש

שורש השיטה: 1 מכילתא פ"ב. 2 רב האי גאון, ועיין בדברי תוס' יומא לג: ומנחות לו. 3 רש"י יומא לג: 4 רמב"ם הלכות תפילין פ"ד ה"ח. 5 רבינו אליהו ביומא ובמנחות שם. 6 בעל העיטור, הלכות תפילין חלק ה'. 7 שו"ת הרא"ש כלל ג וכ"כ בחיי אדם. 8 כל בו הלכות תפילין. 9 אבודרהם. 10 באור הלכה. 11 נמוקי יוסף הלכות תפילין. 12 שו"ת רדב"ז ח"א שאלה תקכ"ט.

כדי להניחם על הסדר, דכיון דעבר והפך הסדר והלך לו, ומה מועיל עוד אם אחר כך יבא כסדר, אחר שהפך ¹³. מי ששכח ולבש תפילה של ראש קודם לתפילה של יד, אי עדיף טפי להחזירם, ולחזור וללבושם כדרכם, או ילבש של יד. שמעתי שנהגו בצפת ת"ו דכשפגע בשל ראש תחילה היה לובשו ומברך עליו, וחזור ופושטו ואח"כ לובשם כדרכן, ויטב הדבר בעיני, והכא אם אירע לו כך, יסיר של ראש קודם וחזור למצותו ¹⁴. מי ששכח ולבש תפילה של ראש קודם שלבש של יד, אינו צריך להסירם כדי שיצא ידי מצותה ¹⁵. אם אירע לו שהוציא מן הכיס של ראש תחילה, צריך להעביר על המצוה, ויניחה מתוך ידו, ויכסה אותה באיזה דבר ויניח של יד, דכיון דקדימת ש"י לש"ר הוא מן התורה שנאמר וקשרתם וגו' והיו לטוטפת וגו' לפיכך אין משגיחים על המצוה ¹⁶ (ג).

שורש השיטה: 13 האר"י ז"ל, 14 שו"ת ר"י חאגיזי שאלה נד, 15 עבודת הקודש, וכן מובא בכף החיים, 16 קצש"ע.

שמן רענן

(א) מה שכתבו השו"ע ונושאי כליו שבתחילה יניח של יד ואח"כ של ראש, מפני שמעלין בקודש ואין מורידין, שתפילה של ראש היא יותר קדושה לעומת תפילה של יד, שבתפילה של ראש תקוק רוב השם המפורש. ועוד יש לומר, כי התפילה של ראש היא גלויה לעיני העמים שנאמר: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" ונתני ר"א הגדול אומר: אלו תפילין שבראש ². (ב) וראיתי בט"ז וז"ל: שכן כתב לי הרב מוה"ר גפתי כ"ץ ז"ל, בתשובה, רק שהוא בא לפלפל בפרוש הגמרא שמביא האבודרהם. ואמרתי לו שאין זה כלל בגמרא כמש"ל, ונתחרט על זה ואמר אנא סמכתי עליו וסברתי שהוא בגמרא, אבל באמת אינו כלל בגמרא. (ג) וזה שאמר שמוניחין של יד תחילה ואח"כ של ראש ובהסרתן מסירין של ראש תחילה, לפי ששלשה סרסורי עבירה הם: העין רואה, הלב חומד וכלי המעשה גומרים. ואם כן בשל יד הרוב, כי שם הלב והיד, ועל כן המקום ההוא צריך שמירה מן החטא ביותר מבשל ראש, על כן יקדים לתקן המקום ההוא, וכן בהסרה יהיו על היד תמיד. ומה שכתב כי בשל יד צריך להקדים כי היד מורה על הלב, שהשלישה צריכים להיות בכוח השפעת התפילין, וכן מובא ב"טעמי המצוות" בשם ה"מאה שערים" שכתב, שיצר הרע והמזיקין נמצאים שם והוא צד שמאל ³, ואחרי שנכניע יצר הרע ונקשרו המזיקין, גיתנה רשות להתקרב אל מקום קדוש שהוא הראש. וכן כתב ב"התורה והמצוה" ⁴ שצריך להקדים תפילה של יד שמורה הכנעת התאוה וכיבוש היצר, קודם לתפילה של ראש המורה על המחשבה והעיון. כי כן סדר מלחמת היצר לכבוש האויב הפנימי, ואח"כ ישא למרום עיניו אל קדוש ישראל. וכן כתב ב"העמק דבר" ⁵ שתפילה של יד היא כמו כוח התורה שבע"פ, כך תורה שבכתב איננה אלא בזמן שמאמינים בתורה שבע"פ, אבל בלא זה לא מועיל כלל, מה שאין כן תכלית תורה שבע"פ, אפילו איננו מביט בתורה שבכתב מועיל הרבה למלחמתן של ישראל, אלא שאינו לתפירת. משום הכי צוותה תורה להקדים תפילה של יד לתפילה של ראש. למדנו דעת דאי אפשר לתורה שבכתב בלי תורה שבע"פ כלל. משל למה הדבר דומה: למלך שצריך לבא לעיר, קודמים לו חיל הצבא שהם הכוח והגבורה, כך התפילה של יד מורה על הגבורה וכמו שאמר התנא האלוקי ר' שמעון בן יוחאי "גבורה דרועה שמאלא" ⁶, והתפילה של ראש מורה על התפירת, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה "לך ה' הגדולה והגבורה

זית רענן: 1 דברים כח, י. 2 ברכות ו. 3 סימן תרס"ד. 4 עיין סוטה מז. וסנהדרין ק"ו. 5 פרשת בא. 6 פרשת בא. 7 תיקוני זוהר.

והתפארת⁹, הנה אנו רואים שגבורה לפני תפארת⁹. וראיתי בסדור סבי וצוק"ל ב"עולת ראייה" שכתב, הנה הערך של תפילה של יד לגבי תפילה של ראש, דומה הוא לערך של הכנה למצוה לגבי גופה של מצוה, שתפילה של יד בקדושתה ופעולתה היא מכינה ומכשירה את הכל אל האור העליון המתגלה בזוהר קדושתה על ידי הופעת התפילה של ראש. והנה ראיתי בנדון זה ב"טורי אבן"¹⁰ וז"ל: שתפילה של יד קודם לשל ראש, מ"ל מקרא להקדים של יד לשל ראש, דנפקא מינה אם פגע בתפילה של ראש קודם לשל יד, דהוי אמינא דקדים להניח של ראש קודם, כמו דכבר פגע בו, שהגיעו לידו אם הניחו מידו להניח של יד תחילה, איכא משום אין מעבירין, לפיכך יהיב טעמא משום דאקדומי קרא, דמשום הכי אפילו פגע בשל ראש תחילה לא חיישינן עלה משום אין מעבירין, אלא של יד קודם לה מגזרת הכתוב. מ"ש האבודרהם לעיל, ראיתי שכתב עליו ב"ארץ יהודה" שאמנם בנידון זה מי שטעה והניח של ראש תחילה, נראה לדעתי דהעיקר כדעת האבודרהם וכן כתב בפסק ב"לב הארץ".

זית רענן : 8 דה"א כט, יא. 9 עיין ברכות נח ע"א. 10 פ"ק דמגילה.

ז. יברך להניח בקמץ תחת הה"א ולא בפתח ובדגש :

בית השוטות

מה שאמרו שצריך לברך להניח בקמץ, טעות הוא, דהיא לשון מנוחה, וכאן צ"ל בפתח ודגש, לשום תפילין, כמו גר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו¹ (א).

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 ספר מצות שימורים. עיין שערי תשובה ס"ק ו'.

שמן רענן

(א) ראיתי ב"כף החיים", שפירש ר"ל שירחיב מעט בקריאת הה"א ולא כמו שטועים קצת עמי הארץ שקורין כמו שני ההיין להניחה. וטעם השו"ע כמו שכתב האגור בשם מוהר"י מולכין, שאין חילוק במשמעות, ומכל מקום, ראוי לברך בלשון הכתוב, להניח בקמץ כמו להניח ברכה לתוך ביתך, עכ"ל. ועוד ראיתי בפירוש "עיון התפלה" שכתב שלהניח בפתח הוא משורש ינח, שיש במשמעותו גם ענין עזיבה והסרה מיד, כמו "מקומם אל תניח" י, עכ"ל. וזה דעת הרד"ק ועוד רבים וכן הסכים הגר"א שהוא הפך הנרצה. ומה שכתב ספר "מצות שימורים", כתב בהשגת כת"י מהר"ם זכותא כי להניח בקמץ בלשון להניח ברכה וגוי, אתי שפיר, שפירושו תהיה נחה שם בקיום ובקביעות על ידי הקשר, לא תנווד אנה ואנה מה שאין כן בפתח ובדגש ששרשו ינח, שהוא גם כן לשון עזיבה וגם כשהיא לשון שימה כגון: "והנחתו לפני ה'"² אינו אלא שימה גרידה לרגע וארעי, וכן כתב ב"שערי תשובה" ונכון להדגיש הה"א.

זית רענן : 1 קהלת י, ד. 2 דברים כו, י.

ח. כל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתן (פירוש קודם, ויעבר את הכושי פירושו רץ והקדים לפניו) (א) לפיכך צריך לברך על התפלה של יד אחר הנחה על הקיבורת (ב) קודם קשירתם שקשירתם זו היא עשייתן : הגה. וכן בשל ראש קודם שמהדקו בראשו (טור) :

בית השיטות

אמר רב שמואל בר ברדי א"ר, ואמרי לה א"ר אחא אריכא אמר רב הונא, ואמרי לה אמר רב מנשיא אמר שמואל, תפילין מאימתי מברך עליהן משעת הנחתן, איני והא אמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן, אביי ורבא דאמרי תרוויהו משעת הנחה ועד שעת קשירה¹, מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא, אמר ר"נ בר יצחק דאמר קרא, וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי². צריך אדם לקשר תפילין בכל יום³ (ג). מברך עליהן קודם הנחה — דהיינו עובר לעשייתן⁴, לא תקנו לברך אלא דוקא עובר לעשייתן כלומר, סמוך לעשייתן, וכיון שהקשירה בשל יד וההידוק בשל ראש היא עשייתן, א"כ צריך לברך אחר ההנחה על הקיבורת, ואחר ההנחה סביב הראש, דהוי ליה סמוך לעשייתן ולא קודם דקודם⁵. אחר הנחה — דקודם לכן, לכתחילה אין ראוי לברך, דהוי קודם דקודם, וצריך לקרב הברכה לעשיית המצוה בכל מה שאפשר⁶. עובר לעשייתן — כלומר קודם עשייתן, וסמוך ממש להעשייה, ולפיכך לא יברך על של יד קודם שהניחה על הקיבורת, מפני שאינו סמוך לקשירה שהוא עשיית המצוה, ולא לאחר הקשירה, אלא מניח על הקיבורת ואותו הרצועה בימינו ומברך ותיכף מהדקה, שהיא הקשירה⁷.

שורש השיטה: 1 מנחות לה: 2 פסחים ז: 3 רבינו אליהו מנחות לה: תוס' ד"ה משעת, ותולין ט' ע"א ד"ה ואידך. 4 רבינו ירוחם. 5 ב"ה. 6 משנה ברורה. 7 ערוך השולחן.

שמן רענן

(א) כן כתב ב"גימוקי יוסף" עובר קודם לעשייתן מלשון "ויעבר את הכושי" ו לא אמר קודם, שהייתי אומר שיקדים הברכה הרבה לעשייתה, אלא עובר, כאיש הרץ לפני חבירו וחבירו מזרו עצמו להשיגו ומקדימו, עכ"ל. וכן ראיתי ב"יד מלאכי" בשם הרא"ש² שכל הברכות כולן דמברכין אותן עובר לעשייתן, היינו ברכות המצוות שמברכין בהן וצונו, צריך לברך תחילה להקב"ה על מה שצונו וקדשנו לעבודתו, אבל ברכה של הודאה ושבח יכול לברך אותן אח"כ, עכ"ל. ההקדמה למצוה היא הברכה והתהלה על שאנו בחבל המצוות, וכמו שמברכין שלא עשני גוי, שגם לפני קיום המצוה במעשה קיים הנחת המצוה ושבח וברכה שצונו וקדשנו לעבודתו בלב שלם, שכל הברכות שמברכין הן על עצם מעשה המצוה. והתורה אשר היא חיות רוחנית עליונה בקרב עם ישראל, עם ה'. (ב) מה שכתב השו"ע אחר הנחה על הקיבורת כדמפרש לקמן סימן כ"ז סעיף א. וראיתי שכתב ה"כסף משנה" וז"ל: קודם קשירתן הוא דצריך לברך כדי שלא יהא אחר עשייתן, אבל אם רצה לברך קודם הנחתן הרשות בידו, עכ"ל. (ג) ומה שכתב רבינו אליהו, מוכח מאביי ורבא שאמרו משעת הנחה ועד שעת קשירה, וכתבו רוב הפוסקים שאין נוהגים כך, ורבינו תם שם במקום דחה סברה זו.

זית רענן: 1 ש"ב יח, כג. 2 בסוף ברכות.

ט. אסור להפסיק בדיבור בין תפלה של יד לתפלה של ראש ואם הפסיק מברך על של ראש על מצות תפילין: הגה. ולדין דנוהגין לברך שתי ברכות אף אם לא הפסיק צריך לחזור ולברך על של ראש להניח גם על מצות (ד"ע):

בית השיטות

אסור להפסיק — אפילו בדיבור של מצוה כגון להשיב שלום לרבו וכל כי האי גוונא כי גורם ברכה שאינה צריכה ¹ (א). אפי' לרמוז בעיניו ולקרוא באצבעותיו הוי הפסק בין תפילה של יד לתפילה של ראש ² (ב). אם הניח תפילה של יד וכשבא להניח של ראש, קודם שהגיע החציצה בבשר אחר שהגיע לאויר הראש והפסיק בדיבור, אי אמרינן קלוטה כמי שהונחה דמיא עי' בלק"ט ח"ב סי' מ"ב ³. אתם בני, שמניחין תפילין של זרוע ואין גוללין הרצועה סביב הזרוע אלא מניחין של ראש ואחר כך גוללין רצועה של יד סביב הזרוע, יפה הם עושים. וגם אני עושה כן. כי ברכת תפילה של יד שייכא גם על תפילה של ראש, וכריכת הרצועה סביב הזרוע אינה ממצות תפילין ⁴ (ג). על מצות — וצריך למשמש בשל יד כשאומר שנית להניח ⁵ (ד). ונכון שימשמש אז בשל יד להזיזו ממקומו ויחזק הקשר, ובוה תחזור ברכת להניח גם על הש"י, ודומה כאילו הניח עתה הש"י והש"ר תכופים זה לזה ⁶.

שורש השיטה: 1 משנה ברורה. 2 ארצה"ח בשם הלק"ט. 3 באר היטב. 4 תשו' הרא"ש. 5 באר היטב בשם הט"ז. 6 משנה ברורה.

שמן רענן

(א) כן כתב ב"משנה ברורה", ואם הפסיק אפילו בשוגג, וכן כתבו האחרונים שאפילו בלשון הקודש אסור להסיח, וכתב בעל המאור ¹ שלפי דעתו נראה לו מה טעם אמרו "סח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו" ² א"ע פ ששתי מצוות הן, כיון דכתב בתפילה של יד ושל ראש "והיו לאות על ירך ולזכרון בין עיניך" ³ צריך זכירה שתהא תיכף תפילה של ראש לזו של יד, כדי שתהיה הויה אחת לשתיהן, ואם הסיח דעתו בדברים ביניהם, עבירה היא בידו לפיכך חוזר ומברך ברכה שניה. (ב) ולענין מה שכתב הלק"ט שאסור לרמוז וכו' אבל בדיעבד לא צריך לברך. (ג) מה שכתב הרא"ש שכריכת הרצועה של הזרוע אינה ממצות התפילין שרק הידוק הקשר עם הבית היא עיקר המצוה, ולפי סברתו אחר שהניח תפילה של ראש ולפני שגלל הרצועה סביב הזרוע יהיה מותר לדבר, ואין דין איסור בין תפילה של יד לתפילה של ראש, ומוטב שלא ידבר בעניני חול שהוא היסח הדעת בשעת העשיה. ועוד יש לפרש דעיקר הוא שבזמן שנמצאין לו שני התפילין בידו ה"ה שלמעלה מן הטבע אין צריך להגיע לידי הפסקה של היסח הדעת, ומה שגם בדברי תורה באמצע הלימוד אסור להפסיק, כך גם במצות תפילין שהיא חלק מהתורה ודינה מפורטת בהדיא, שצריך לקשור תפילה של יד מיד לשל ראש, אינו דין שאסור להפסיק, עד כאן נראה לענ"ד. (ד) ומה שכתב "באר היטב", צריך לידע, שהברכה להניח היא עולה על של יד, אלא מכיון שהפסיק נראה כאילו הגחת תפילה של יד היא מצוה בפני עצמה וטעונה שתי ברכות, ומשום הכי צריך למשמש לזכור תיכף ההנחה כדבר המקרא. והגרע"א מסיק בחידושו, דבסח יברך תחילה על של

זית רענן: 1 בסוף ר"ה. 2 מנחות לה: 3 שמות יג. ט.

ראש על מצות ואח"כ ימשמש בשל יד ויחוק הקשר ויברך להניח, ובוה יצא ידי שיטות רש"י ור"ת, ואם ברך בלא משמוש, ימשמש אחר הברכה.⁴

זית רענן : 4 משנה ברורה.

י. אם סח לצורך תפילין אינו חוזר ומברך. אם שמע קדיש או קדושה בין תפלה של יד לתפלה של ראש לא יפסיק לענות עמהם, אלא שותק ושומע ומכיון למה שאומרים :

בית השימות

לצורך תפילין — ולכתחילה אסור, מיהו אי לא סגי בלאו הכי מותר להסירה.¹ אלא שותק ושומע — דהשתיקה כעונה לענין לצאת ידי חובתו, אבל לא שיחשוב כהפסק. ומשמע כאן שאלו עבר וענה יהא שמיה רבה וכיו"ב דלא הוי הפסק לענין שיצטרך לברך שנית על התפילין, מטעם דאין הפסק אחרי שצורך הוא לו.² מותר לענות אמן אחר ברכת חבירו על התפילין, אע"ג דלקדיש וקדושה לא יפסיק, מ"מ אמן הוא קבלת דברים ואמנת דברים שמאמין בה' שציונו על התפילין ולא הוי הפסק, וכדי הוא ר"ת שפסק שמפסיק לקדיש וקדושה, לסמוך עליו לענין ענית אמן.³ אבל לכתחילה אסור להשיח בין ברכת להניח עד אחר הנחה של ראש אפילו בדברים שהם לצורך תפילין, אם לא היכי שאי אפשר בענין אחר, אך בחול המועד שאין מברכין, אפשר דיש להקל לכתחילה בדברים שהם לצורך תפילין.⁴ וראיתי לא"א הרא"ש ז"ל שמיד אחר שקשר של יד על הזרוע היה מניח של ראש, קודם שהיה כורך הרצועה סביב זרועו, שהיה אומר כיון שברכה שניה חוזרת גם על של יד, ומטעם זה אין להפסיק ביניהם, יש למעט ההפסק בכל מה שיוכל. והכריכה סביב הזרוע אינה מן המצוה, הילכך טוב לאחר אותה עד לאחר שיניח של ראש.⁵ אינו חוזר ומברך — ואפי' אם סח לצורך תפילין, בין ברכה להדוק, קודם שקשר תפילין של יד אינו חוזר ומברך.⁶ צריך להפסיק לענות קדיש וקדושה, ואינו חוזר ומברך.⁷ משמע דהמניח בחוה"מ בלא ברכה רשאי לענות, דליכא איסור אלא משום שגורם ברכה⁸ (א). גם הא דאמרינן אפילו לענות אמן יהא שמיה רבה וכו' וקדושה דאסור וצריך לחזור לברך, דוקא לענות אסור, שמכניס עצמו לחזור ולברך ברכה שאינה צריכה ואין מברכין ברכה שאינה צריכה,⁹ אבל יכול לשמוע ולשותק ולכוון למה שאומרים, דשותק הואי כעונה לענין שיצא ידי עניה, אבל הפסק לא הוי לענין לחזור ולברך, כי אינו צריך לחזור ולברך מחמת השתיקה¹⁰ (ב).

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 באר היטב בשם מגן אברהם. 2 מגן דוד. 3 פנים מאירות 4 משנה ברורה. 5 טור. 6 כף החיים. 7 ר"ת. 8 מגן אברהם. 9 סוטה מא. 10 לבוש התכלת.

שמן רענן

(א) כתב אשל אברהם שבתפילין דר"ת מותר לענות אמן בין תפילין של יד לתפילין של ראש. (ב) יש מחלוקת אם שומע כעונה גם במקום שאינו יכול לענות, השבלי הלקט סובר שגם במקרה זה אמרינן שומע כעונה, ור' אברהם ברי' שלמה סובר כיון שאינו יכול לענות לא יצא בשמיעה, ועי' בספר עמק יהושע סי' ג' ד"ה ובמה.

יא. אחר שקשר של יד על הזרוע יניח של ראש קודם שיכרוך הרצועה סביב הזרוע ויש מי שאומר שאסור להוציא תפילה של ראש מהתיק עד שתהא תפילה של יד מונחת: הגה. ואף אם שניהם לפניו חוץ לתיק לא יתקן לפתוח התפילה של ראש עד אחר הנחה של יד (מהרי"א ומהר"י בן חביב) יש מי שכתב להניח של יד מיושב ושל ראש מעומד (אגור בשם הזוהר סימן פ"ד) (ובמדינות אלו לא נהגו כן אלא שתיהן מעומד):

בית השיטות

קודם שיכרוך — הטעם כיון שברכת להניח חוזרת גם על תפילין של ראש, וכל שכן להמחבר לעיל בס"ה דס"ל דאינו מברך אלא אחת על כן ימעט ההפסק בכל מה שיוכל, והכריכה סביב הזרוע אינה מעיקר הדין על כן טוב לאחר אותה עד שיניח של ראש. ובספר כוונות האר"י ז"ל כתוב שהיה נוהג לכרוך שבע כריכות סביב זרועו תחילה (אבל לא שלשת הכריכות שעל האצבע) מפני שהוא סובר כיון דלכתחילה גם הכריכות הוא מצוה לפיכך אין זה הפסק. וכן המנהג בכ"מ. ועיין בתשובות משכנות יעקב סימן כ"ח דעתו גם כן כמנהגנו לכרוך קודם על הזרוע לחיזוק דבלאו הכי לא מתקיים ואינו נקרא קשירה. כתב בספר מ"מ אם שמע קדיש וקדושה אחר שבירך על של יד ואם יכרוך לא יהיה לו פנאי להניח של ראש ולענות, יניח של ראש קודם הכריכות אם יכול להדק במקצת כדי שלא ימיש התש"י ממקומם¹. סוד הקבלה שלא יגלה של ראש עד שתהא של יד מונחת ומחוברת על זרוע שמאל, והמשכיל יבין בסוד החבור גלוי ונעלם². להוציא תפילין של ראש — יש נוהגים לעשות לכל תפלה כים בפני עצמו, ולעשות סימנים בכיסים של התפלה איזה של יד ואיזה של ראש, ולא נכון הוא, דמ"מ כשיבוא הכיס שבו תפילין של ראש מוזמן לפניו תחילה נגד ימינו, צריך שיהפוך הכיסים כדי שיבוא של יד לפניו תחילה ונמצא מעביר על המצוות, אלא יניחם שניהם בכיס אחד ארוך וצר ויניח של ראש למטה ושל יד למעלה באופן שבשום פנים אי אפשר לשל ראש שתבוא קודם³.

יב. אם מניח תפילין כמה פעמים ביום צריך לברך עליהם בכל פעם. נשמתו ממקומם וממשמש בהם להחזירם למקומם צריך לברך: הגה. ואם מחזיר אחד מהם יברך כמו שמניח תפילה אחת כדלקמן סי' כ"ו (ד"ע) הזיזם ממקומם אדעתא להחזירם מיד צריך לברך: הגה. וי"א שלא לברך (טור סימן ח' והכי נהוג וכבר נתבאר לעיל סימן ח' סעיף י"ד): מי שמניח תפילין של יד ובירך ובתחלת ההודו נפסק הקשר של יד והוצרך לעשות קשר אחר אמנם לא הסיח דעתו אינו צריך לחזור ולברך אם הותר של יד קודם הנחת של ראש מהדקן וא"צ לחזור ולברך אבל אם הניח של ראש ואח"כ הותר של יד מהדק ומברך מותר לברך על תפילין שאולין ולא על גזולין:

בית השיטות

תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן דברי רבי, וחכמים אומרים אינו מברך אלא שחרית בלבד. רב פפי כל אימת דמנח תפילין מברך, רבנן דבי רב אשי כל אימת דממשמשי בהו מברכי¹. בכל פעם — אפילו אם כשסילקן היה דעתו להחזירם תיכף ואפילו אם לא שינה מקומו כלל בינתיים, והרמ"א בסמוך פליג על זה. ואם בשעת ברכה היה דעתו שאח"כ יסלקם ויחזור ויניחם, מוכח מדברי ה"מגן אברהם" לעיל בסי' ח' סקט"ז, דלכולי עלמא אין צריך לחזור ולברך². לברך — ושל"ה כתב דלא נהיגי האידינא לברך כשנשמתו ממקומם, משום דבשעת תפילה מסתמא אינו מסיח דעתו מהם והוי כחולצין על מנת להחזירין³. צריך לברך — דכיון שהזיזן ממקומן הוי כמו שהסירן לגמרי⁴. אין צריך לחזור ולברך — כיון דאכתי לא הוי הנחה, נמצא שלא חלה הברכה על שום מצוה, וכיון שלא הסיח דעתו ממנו חייל שפיר על הנחה שניה⁵. דהיינו כשנפסק בתחילת ההידוק אין צריך לברך, ואילו אחר הידוק לא כתב כלום, אלא העתיק הדברים של הראב"ד כהויתן, שמהן יש ללמוד דהוא הדין לנפסק, שאין צריך לברך אפילו בנפסק אחר ההידוק, כן נראה לי ברור, וכן נראה לי לפסוק להלכה אפילו בנפסק אחר ההידוק שאין צריך לברך כל זמן שלא הניח עדיין של ראש⁶. לא הסיח דעתו — ואפילו אם סח בינתיים לצורך ענין, אינו הפסק בדיעבד⁷. גזולין — דהוי מצוה הבאה בעבירה, וכתב הט"ז אפי' ביאוש ושינוי רשות לא מהני, ובשואל שלא מדעת מותר גם בתפילין כמו בטלית אך יקפלים כבראשונה⁸. בא"ח כתוב בשם העטור, שמותר לברך על תפילין שאולין אבל לא על גזולין דבוצע בך ניאץ ה', עד שיהא בהם יאוש ושינוי רשות⁹.

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 סוכה מו.. 2 משנה ברורה. 3 באר היטב (בשם מגן אברהם).
4 משנה ברורה. 5 בית יוסף. 6 מגן דוד. 7 משנה ברורה. 8 באר היטב.
9 בית יוסף.

יג. נהגו העולם שלא לחלוץ תפילין עד אחר קדושת ובא לציון: ויש מי שכתב על צד הקבלה שלא לחלוץ עד שאמר בהם שלש קדושות וארבע קדישים (א) דהיינו לאחר קדיש יתום והכי נוהגים המדקדקים (פתח עינים ספר המוסר פ"ד): וביום שיש בו ספר תורה נוהגים שלא לחלצם עד שיחזירו ספר תורה ויניחוהו בהיכל: הגה. והיינו במקום שמכניסין התורה לאחר ובא לציון גואל אבל לפי מנהג מדינות אלו שמכניסים התורה מיד לאחר הקריאה אין לחלצם רק כמו בשאר ימים (ד"ע). ביום ר"ח חולצים אותם קודם תפלת מוסף. הגה. וה"ה בחוה"מ ודוקא במקום שאומרים במוסף קדושת כתר מיהו נוהגים לסלקם קודם מוסף בכל מקום (ב"י):

בית השיטות

עד שיחזירו ס"ת — סמך לדבר, ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם¹ מלכם זה ס"ת וה' בראשם אלו תפילין². וביום ר"ח חולצים אותם קודם תפילת מוסף — ושמעתי שהטעם משום שבאותה תפילה אומרים כתר, ואין נכון להיות באותה שעה כתר ותפילין, כעין מה שאכתוב בסימן ל"א בשם הזוהר במדרש שיר השירים על הנחת תפילין בחוה"מ, וכיון שבתפילה זו אומרים כתר אפילו כשמתפלל בלחש ראוי שלא יהיו עליו³.

שורש השיטה: 1 מיכה ב, יג. 2 בית יוסף, מגן דוד. 3 בית יוסף.

שמן רענן

(א) ג' קדושות והם: א. יוצר. ב. שמונה עשרה. ג. ובא לציון. ד' קדישים: א. לפני ברכו. ב. לפני אשרי. ג. לפני עלינו. ד. אחרי עלינו.

כו. דין מי שאין לו אלא תפלה אחת, ובו ב' סעיפים:

א. אם אין לו אלא תפלה אחת מניח אותה שיש לו ומברך עליה שכל אחת מצוה בפני עצמה. והוא הדין אם יש לו שתיהם ויש לו שום אונס שאינו יכול להניח אלא אחת מניח אותה שיכול.

בית השיטות

ואם אין לו אלא אחת — תפילה של יד אינה מעכבת את של ראש ושל ראש אינה מעכבת את של יד (מנחות לח.)¹ (א). שום אונס — כגון שצריך לצאת לדרך, ואין יכול לעכב להניח ש"י מניח ש"ר לבד, ולא חיישינן למ"ש כל זמן שבין עיניך יהיו שתיים (הרא"ש). וקשה מנא ליה הא, דלמא דוקא באונס גמור, כגון שיש לו מכה ביד אבל משום איחור דרכו לא התירו לו לבטל מצות תפילין, שורש השיטה: 1 מגן אברהם (ועיין מה שכתב בסי' לח ס"ט).

ויש לומר דמכל מקום יניחם אחר כך, אלא דקמ"ל דאע"ג דאין יכול להניח עתה של יד מ"מ יניח של ראש לבד². שום אונס — כגון שיש לו מכה בראשו או בזרועו, או שהוא צריך לצאת לדרך ואין השיירה ממתנת עליו עד שיניח שתיים מניח אותה שיכול. והי מינייהו עדיפא לענין הנחה? יש אומרים דיותר טוב שיניח של ראש לבד, דקדושתו חמורה. ויש אומרים שיניח לעת עתה של יד כדי שלא ישנה הסדר שבתורה. כמה דברים אמורים כשיהיה יכול אח"כ להניח בדרך התפילה השניה, אבל אם אח"כ לא יוכל להניח התפלה השניה יניח של יד ושל ראש קודם הליכתו מביתו, דמשום איחור דרכו לא התירו לו לבטל ממצות תפילין³.

שורש השיטה: 2 בית יוסף. 3 משנה ברורה.

שמן רענן

(א) וכן בדומה למשנה זו ראיתי במנחות דף כה. ר' ישמעאל אומר ארבעתן ארבע מצות וכן בתפילין.

ב. אם אינו מניח אלא של ראש לבד מברך עליה על מצות תפילין לבד: הגה. ולדידן דנהגים לברך בכל יום שתי ברכות מברך על של ראש לבד שתי ברכות ואם מניח של יד לבד מברך להניח לבד (טור) (א):

בית השיטות

ידכה — לרבות את הגידם. פי' רש"י שאין לו יד דידכה משמע יד רצוצה ומקולקלת¹.

שורש השיטה: 1 מנחות לו.

שמן רענן

(א) ובטור ראיתי כרמ"א.

כז. מקום הנחתן ואופן הנחתן, ובו י"א סעיפים:

א. מקום הנחתן של יד בזרוע שמאל בבשר התפוח שבעצם שבין הקובד"ו ובית השחי ויטה התפלה מעט לצד הגוף בענין שכשיכוף זרועו למטה יהיו כנגד לבו ונמצא מקיים והיו הדברים האלה על לבבך: הגה. וצריך להניח בראש העצם הסמוך לקובד"ו אבל לא בחצי העצם הסמוך לשחי (סמ"ק). (גידם שאין לו יד רק זרוע יניח בלא ברכה) (תוספות פרק הקומץ כתבו דגידם חייב ובא"ז כתב דפטור):

בית השיטות

בורוע שמאל — דכתיב ידכה, פי' יד כהה דהיינו יד שמאל שהיא תשה¹. כתב בסמ"ק וצריך להניח במקום גבוה של זרוע וזהו בעצם שבין האציל שקורין קובד"ו, ובין השחי, שקורין שובק"ו, וכתוב בהגהה על זה, ומיהו אין כולו כשר להניח כי אם חצי הזרוע של צד הקובד"ו כדאיתא בשימושא רבא פלג זרוע². יד כהה — הוא שמאל שאין בה כוח לעשות המלאכות³. קיבורת — לשון קיבוץ בשר כמו קיבורא דאהיני⁴. ואור"ת על הקיבורת, דהוא גובה הבשר שבזרוע שהוא בין הכתף והמרפק שקורין קוד"א⁵. יד כהה — חלושה דהיינו שמאל⁶. ידך — זו ימינד, שפשוטה לכל באי העולם, שנאמר: ימינד ה' נאדרי בכח⁷. בגובה הבשר — שבפרק שבין הקנה לכתף⁸. שבין הקנה לכתף — בין הזרוע לפרק ולכתף, והיינו כר"ת שהוכיח כן דמצות הנחת תפילין של יד משמע בכל מקום שהוא על הזרוע, לאפוקי מי"א שקיבורת שאמרו בגמ' היינו גובה הבשר הסמוך לפרק היד⁹. בעצם העליון — יניח התפילין במקום הנקרא זרוע והוא יד דאורייתא, וזהו מקום הנחתם¹⁰. וקשרתם וכתבם, מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכיון דקשירה בימין ממילא הנחה בשמאל¹¹. גידם — באור זרוע כתב דגידם פטור אע"פ שנשאר לו זרוע להניחם שם, אבל בתוס'¹² משמע דהלכה כמאן דאמר חייב אם יש לו זרוע עכ"ל. וכונתו להא דאיתא התם אין לו זרוע פטור מן התפילין, אחרים אומרים ידכה, לרבות את הגידם, וכתבו התוס' מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי¹³.

שורש השיטה: 1 מגן דוד. 2 בית יוסף. 3 נימוקי יוסף. 4 הרא"ש. 5 תוס' מנחות לו. 6 מחצית השקל. 7 רשב"י בספרי, ועיין ספרי ואתחנן. 8 ב"י. 9 פרישה. 10 התרומה. 11 מנחות לו. 12 מנחות לו. 13 מגן אברהם.

ב. המנהג הנכון שיהא היו"ד של קשר תפלה של יד לצד הלב, והתפלה עליו לצד חוץ. יש לזוהר שלא תזוז יו"ד של הקשר מהתפלה:

בית השיטות

יש לזוהר שלא תזוז יו"ד — ומי שמרחיק יתרחק מיחוד ועל זה כתיב כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו (זוהר פרשת פנחס). שלא יהיה חוצץ בין תפילין ש"י ובין תפילין ש"ר, ודוקא תפילין אבל ברצועות אין להקפיד, ומיהו רצועות השייכים לקשירה בין של יד ובין של ראש צריך שלא יהיה מפסיק (לחם רב)¹. יו"ד — בזוהר² מחמיר מאד בזה³. אמר רבי יהודה, קשר של תפילין צריך שיהא למעלה כדי שיהו ישראל למעלה ולא למטה וצריך שיהא כלפי פנים כדי שיהו ישראל לפנים ולא לאחור⁴.

שורש השיטה: 1 עטרת זקנים. 2 פרשת פנחס. 3 באר היטב. 4 מנחות לה.

ג-ד. המנהג הנכון לתקן שהמעברתא שבה הרצועה עוברת תהא מונחת לצד הכתף והקציצה לצד היד. לא יהא דבר חוצץ בין תפילין לבשרו לא שנא של יד לא שנא של ראש: הגה. ודוקא בתפילין אבל ברצועות אין להקפיד (רשב"א בתשובה סימן תתכ"ז):

בית השיטות

דבר חוצץ — דכתיב לאות על ידכה, שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין ידו, וכן בשל ראש¹. שיש לגלח השער שעל הצואר שלא יהא חוצץ². וכתב עליו האגור סי' כ"ה ולא נהגו כן³. יש לרחוץ מקום הנחת תפילין⁴.

שורש השיטה: 1 מגן דוד. 2 הרוקת, מובא במג"א. 3 מג"א. 4 של"ה, מובא במג"א.

ה. אדם שהוא עלול לנזילות ואם יצטרך להניח תפלה של ראש על בשרו לא יניחם כלל, יש להתיר לו להניח תפילין של ראש על הכובע דק הסמוך לראש ויכסם מפני הרואים: הגה. והמניחים בדרך זה לא יברך על של ראש רק יברך על של יד להניח (לדעת הרשב"א):

בית השיטות

דק — עיין בה"ט וכתב בתשב"ץ¹ אין להניח תפילין על הכובע דק על ראשו ומותר לכסות בסודרו². ובסה"ת כתב דשל יד צריך לכסותו ושל ראש צריך לגלותו³ (א). ומותר מן הדין להניחם על כובעו או על כסוי אחר בלא שום עיכוב אחר⁴. אדם שהוא עלול לנזילות ולא יכול לגלות ראשו מפני הקרירות שמזיק לו, ואם לא יכול להניחם כלל ויתבטל על ידי זה ממצות תפילין של ראש מוטב שנתיר לו להניחם על כובע דק עכ"ל⁵. ולפי זה נראה לי אם לא יכול להניח מפני הנזילות מותר להניח על כובע דק. ואם אין לו נזילות אסור להניחם על כובע דק.

שורש השיטה: 1 סי' ל. 2 שערי תשובה. 3 ב"ה. 4 הרשב"א. 5 הלבוש, הרא"ש והריב"ה.

שמן רענן

(א) שכן כתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, עליך ממש. וכן ראיתי שהמג"א מביא בשם הב"י דכולם נקטו של ראש דוקא, אבל אם יש לו מכה ביד אסור להניח על הבגד משום לך לאות ולא לאחרים לאות.

ו. ואטר יד ימינו אם עושה כל מלאכתו בשמאלו, מניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם, ואם שולט בשתי ידיו מניח בשמאל כל אדם. ואם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו או כותב בשמאל ושאר כל מעשיו עושה בימין י"א שיניח תפילין ביד שתש כח דבעינן יד כהה וי"א שהיד שכותב בה היא חשובה ימין לענין זה ומניח תפילין ביד שכנגדה. (הגה. והכי נהוג):

בית השיטות

אם עושה רוב מלאכתו בשמאלו ובכלל הרוב גם הכתיבה אפ"ה מניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם אלא כשכותב בימין אע"פ שאר כל מלאכתו בשמאל דינו כשאר בני אדם וכו'.¹ מניח בשמאלו — דוקא כשעושה כל מלאכתו בשמאלו אבל אם הוא כותב בימינו אע"פ שאר מלאכתו בשמאלו דינו כשאר בני אדם.² אדם השולט בשתי ידיו מניח ביד שמאלו כדרך כל אדם, אבל השולט בשמאלו בכל דבר, מניח תפילין בימינו, אבל אם הוא שולט גם בימינו בכתיבה הוא כמו שולט בשתי ידיו ומניח בשמאל.³ בספר "זר זהב" האריך והרבה בראיות שאטר יד ימינו אינו רשאי לשנות מכל אדם שלא לשנות הסדר העליון.⁴ אטר גמור אפילו נעשה אטר מחמת שהרגיל את עצמו כן, מ"מ יניח בימין של כל אדם שהוא שמאלו, ואם עושה כל מלאכה בימין רק שכותב בשמאל או בהפוך, היד שכותב בה היא חשובה ימין, ויניח התפילה בידו השניה, ואם שולט בשתי ידיו מניח בשמאל של כל אדם. וכן אם לא נולד אטר כלל אלא שאח"כ הרגיל את עצמו לכתוב בשמאל ועושה כל מלאכתו בימינו, מניח בשמאל של כל אדם.⁵ שולט בשתי ידיו — ר"ל שעושה כל המלאכות בשניהם שוה בשוה, אבל אם נקל לו לעשות בשמאל אף שיכול לעשות אותם גם בימין זה לא מיקרי שולט בשתי ידיו.⁶ שולט — ששתיהן שוות לו, וכיון שכך מוטב לו שיניח בשמאלו שהוא שמאל של כל אדם.⁷ אטר — יניח בימין העולם שהוא שמאלו, ואם הוא שולט בשתי ידיו יניח בשמאל העולם.⁸ אטר מניח בימינו שהוא שמאלו, פי' בימינו ממש, ימין כל אדם.⁹ ואם הוא אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו, ואם שולט בשתי ידיו מניח בשמאל של כל אדם, וכל השולט וכותב בשמאל כל אדם ושאר כל המלאכות של כוח וגבורה עושה בימין של כל אדם. זה הכלל, לעולם יניח תפילין ביד שתשש כחה אע"פ שכותב באותה יד דהא יד כהה דרשינן.¹⁰ מה שכל אדם רגיל לעשות בימין, איטר יד ימינו עושה אותו בשמאל וכל שחיובו בשמאל כגון אתרוג ותפילין עושה אותם בימין, ובתפילין מיהא אין נראה כן שהרי לשומת הלב הוא צריך.¹¹ ואיטר שאינו יכול לכתוב בימינו מניח בימינו.¹² בשה"ק

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 ב"ח. 2 ר' יחיאל מפריס. 3 סמ"ק. 4 מהר"י צמח (מוכא בכף החיים). 5 קצש"ע, סימן ו' ס' יב. 6 משנה ברורה. 7 גימוקי יוסף. 8 סמ"ג. 9 אור זרוע. 10 התרומה (עיין הרא"ש). 11 המאירי שבת. 12 אהל מועד.

מקבציאל, דלעולם איטר יד יעשה כסברת מרן ז"ל וככל הפוסקים הפשטנים דסבירא להו אם עושה כל מלאכתו בשמאל יניח תפילין של יד בשמאלו שהוא ימין של כל אדם, ויתפלל בתפילין זה, אך אחר התפילה ילבש תפילין בשמאל כל אדם ולא יברך עליהם בשם ומלכות, אלא יהרהר שם בלבבו, ויקרא ק"ש בלא ברכות ויכון לצאת ידי חובה, ועיין במהרי"ץ ז"ל שאמר שצריך שתי תפילין ואסור בשל אחד מפני הפוך היו"ד ש"י¹³, בסמוך אמרינן דאיטר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו, והשתא אדם הכותב בימינו ושאר רוב מעשיו בשמאלו יש להסתפק באיזה מהן מניח תפילין, ושמא יש לדמות בשולט בב' ידיו¹⁴, ידכה, יד כהה, לפי שהימין מוזמנת לכל דבר ומושיטין אותה בכל מקום, לפי שהיא עסקנית מן השמאלית ואין נכון שיהיו השמות מונחים עליה¹⁵, ת"ר איטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו, והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם, אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו¹⁶, בעיקר כוח תליה במילתא¹⁷, איש כזה יניח תפילין בשעת ק"ש בשתי ידיו¹⁸, מיהו אם הרגיל עצמו לעשות שום דבר ביד (ימין) לא הוי הרגלתו כלום למקרי איטר אא"כ נולד כן¹⁹, ש ו ר ש ה ש י ס ה : 13 בן איש חי, 14 תוס' מנחות לו, ד"ה מה, 15 חוקוני פ"י בא יג, טז, 16 מנחות לו, 17 ר"ף (מובא בחסד לאברהם), 18 חסד לאברהם (מובא בכף החיים), 19 מרדכי.

זח. אף על פי שיש לאדם מכה במקום הנחת תפילין יניח תפילין, כי מקום יש בזרוע להניח שתי תפילין, כי העצם הסמוך לבית השחי מחציו עד הקובד"ו הוא מקום הנחת תפילין: אורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע, ויקשור ממנה הקשר ותמתח על אצבע אמצעית וכרך ממנה על אצבעו שלשה כריכות ויקשור, ונוהגין העולם לכרוך על הזרוע שש או שבע כריכות: הגה. ואין לכרוך הרצועה על התיתורא כדי לחזקה על היד (מהרי"ל):

בית השיטות

וכן יש שני מנהגים לכרוך הרצועות: א. כורך שש או שבע פעמים על הזרוע להדק את היד ומעבירם סביב התיתורא. ב. כורך שלוש כריכות על האצבע האמצעית.

ט. מקום הנחת תפלה של ראש מהתחלת עיקרי השער ממצחו עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס:

בית השיטות

ורבים נכשלים באיסור זה וטועים לומר שהקצה העליון מתחיל ממקום השער, ועיקר התפילין מונחים על המצח ועוברים על איסור דאורייתא, דכל התפילין

צריכין להיות מונחים במקום שיש קרחה דהיינו שיהיה קצה התחתון בעיקרי השער¹. עד סוף המקום — רצה לומר שקצה המעברתא של התפילין לא יהיה מונח למעלה ממקום שמוחו של תינוק רך². ומאי שנא דיד דכתיב ילבש על בשרו, ראש נמי כתיב ושמת המצנפת על ראשו, תנא שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין³. ציץ מונח על המצה ומצנפת על הראש ואינה מחזקת עד המצת, אלא מקום התפילין נראין בגובה הראש מקום שמוחו של תינוק רופס⁴. תפילין של ראש מניח במקום שעושה קרחה והוא מקום להניח שני תפילין ובזרוע מחצי זרוע ואילך⁵.

שורש השיטה: 1 מגן דוד. 2 משנה ברורה. 3 ערכין ג'. 4 תוס' שם. 5 פסקי תוספות מנחות ס"ק קכח ד"ה קיבורת.

י. צריך שיהיה הקשר מאחורי הראש למעלה בעורף. צריך לכיון הקציצה שתהא באמצע כדי שתהא כנגד בין העינים, וגם הקשר יהיה באמצע העורף ולא יטה לכאן או לכאן וצריך שיהא המקום שבקשר שנראה כעין דל"ת לצד חוץ: הגה. וה"ה בקשר של יד צריך ליזהר שלא יתהפך (מרדכי):

בית השיטות

ד' ו' — אבל כשהן עם התפילין קדושות לגמרי ומה שלא הזכירו, נראה דודאי הוי בכלל קשר של תפילין¹. שיהא העור נקמט מבחוץ ג' קמטין ודומה לשי"ץ והרצועה נקשרת כמין דל"ת ויש רצועה כפופה כמין יו"ד דהיינו שדי, וכיון דאות השם נכתב בקמטין שלו, מותר בפ"ך בעיניו, ומקרא נפיק². ובכנה"ג כתב בשם שלטי הגבורים, שבמרדכי דשבת כתב דהמניח שם למטה מצמיחת השער או הצואר, לא יצא והוי ברכה לבטלה, והיינו נמי קצה התחתון של הקשר יהיה למעלה מהתחלת צמיחת השערות. וכמדומה לי שראיתי בספר קטן כשהקשר שמאחורי הראש הוא בגומא לא יצא ידי חובתו ולא ידעתי מאין יצא לו³. קשר של תפילין הל"מ, והוא שיקשור ברצועות של ראש כעין דל"ת⁴.

שורש השיטה: 1 מרדכי. 2 רש"י שבת כח ע"ב. 3 שערי תשובה. 4 אבודרהם.

יא. צריך שיהיה השחור שברצועות לצד חוץ ולא יתהפכו, בין של יד בין של ראש. ישלשל הרצועות שיהיו תלויים לפניו ויגיעו עד הטבור או למעלה ממנו מעט. רוחב הרצועות של יד ושל ראש כאורך שעורה לפחות. אם פחת משיעור אורך הרצועות ורחבן, אם אינו מוצא אחרות מניחן כמות שהן עד שימצא אחרות כשיעור.

תפילין של ראש טוב להיותם גלויים ונראים אבל תלמיד בפני רבו אין דרך ארץ לגלות תפילין בפניו : הגה. ובשל יד אין להקפיד אם הם גלויים או מכוסים (מרדכי שם) ונראה לי דעכשיו שאין מניחים אלא בזמן ק"ש ותפילה, אפי' תלמיד לפני רבו יכול לגלות אף בשל ראש וכן המנהג שלא ליוהר (ד"ע) :

בית השיטות

מיהו כולה סוגיא משמע דמיירי בשל ראש כדאמרינן "וראו כל עמי הארץ" אלו תפילין שבראש. וגם סתם קשר של תפילין אין אלא בראש כדאמר "וראית את אחורי" מלמד שהראה לו קשר של תפילין¹. יתהפכו — ואם נתהפכו אפילו בשוגג מדת חסידות היא להתענות ודוקא שמקיף הראש והזרוע אבל מה שמשלשלו לפניו ומה שכורך אח"כ ליכא קפידא². ד' וי' שברצועה לאו אותיות גמורות הן ואינן הלכה למשה מסיני וכ"כ הר"ר שמחה, והרוקח כתב שיש בהן קדושה כמו רש"י³. אם הם גלויים — פירוש נקרעו בגדיו לית לן בה. כיון שעל כל פנים מונחים תחת בגדיו, אבל אסור להניחם על הבגד משום לך לאות ולא לאחרים לאות⁴. ולא יתהפכו — אפילו הנוהגים להשחיר הרצועות מפנים ומחוץ צריכים להיוהר שהצד החיצון, המבריק, יהיה לעולם לצד חוץ⁵. אמר רבא, בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל, זכו בניו לשתי מצוות לחוט של תכלת ורצועה של תפילין, בשלמא רצועה של תפילין כתיב "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' בקרא עליך" (דברים כח) ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש אלא חוט וכו'⁶. שיעור רחבן שתי אצבעות וטפי שפיר דמי, ואי אפחית לית לן בה⁷.

שורש השיטה : 1 מרדכי. 2 באר היטב. 3 אגור. 4 מגן אברהם. 5 כף החיים. 6 חולין פח: סוטה יו.. 7 פסקי תוס' מנחות ס"ק צ"ז.

כח. דיני חליצת התפילין, ובו ג' סעיפים :

א. חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה שלא יסיח דעתו מהם, וימשמש בשל יד תחלה, וכשיאמר וקשרתם לאות על ירך, ימשמש בשל יד וכשיאמר לטוטפת בין עיניך ימשמש בשל ראש :

בית השיטות

וימשמש בהן כל שעה, וימשמש בשל יד תחלה ואחר כך בשל ראש¹. חייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה שנזכר מהם, דמיד לאחר שנזכר מהם חייב למשמש בהם כדי שלא יגיע לידי היסח דעתו². חייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה, היינו כל שעה שנזכר בהם חייב למשמש בהם כדי שלא יגיע לידי היסח הדעת³.

שורש השיטה : 1 טור. 2 ב"ח. 3 עטרת זקנים.

בכל שעה — פי' בכל שעה שנוכר בהם חייב למשמש דעל ידי כך נוכר עליהן תדיר ולא יבא לידי היסח הדעת, ועוד כדי לתקנן שלא יזונו ממקומן⁴.

שורש השיטה : 4 משנה ברורה.

ב. תפילין של ראש חולץ תחלה משום דכתיב והיו לטוטופת בין עיניך, כל זמן שבין עיניך יהיו שתים. צריך לחלוץ תפילין של ראש מעומד, ויניח בתיק של ראש ועליו של יד, כדי שכשיבא להניחם יפגע בשל יד תחילה :

בית השיטות

חולץ תפילין של ראש אחר שמסיר הרצועה מהאצבע¹. חולץ תחילה — אחר שמסיר ג' כריכות מהאצבע². ואח"כ בשל ראש — שלא יעבור על המצוות³. מן הראוי היה להניחן בכיס צר וארוך ש"ר מלמטה ועליו ש"י, שכשיבא ליטולן יפגע תחילה בש"י, אע"פ שהש"ר קדושתו חמורה משל יד הואיל ומ"מ שניהם דבר אחד, שהפרשיות הכתובות בזה כתובות בזה, אלא שאעפ"כ יש שנהגו שלא להניח בכיס אחד זה על גב זה אלא בשני כיסין זה אצל זה, אלא של יד יהא מונח קצת לצד מעלה, שאם יהיו מונחים בשוה יצטרך לפעמים לעבור על המצוה. ונהגו לסמן הכיסים איזה של ראש ואיזה של יד שכיון ששל ראש קדושתו חמורה אסור לשנות אח"כ הכיס שלו⁴.

שורש השיטה : 1 מגן אברהם. 2 משנה ברורה. 3 פרישה. 4 שו"ע הרב.

ג. מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן, ובשעת חליצתן :

בית השיטות

בפרק ערבי פסחים כתב גאון שמנהג חכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן¹. נהגו לכרכן ככנפים ע"ש כנפי יונה². כתב הר' דוד אבודרהם בשם גאון, שמנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן וכ"כ בספר א"ח³.

שורש השיטה : 1 אבודרהם. 2 מגן אברהם. 3 בית יוסף.

כט. ובו סעיף אחד:

א. אין לברך שום ברכה כשחולץ תפילין אפי' כשחולצם ע"ש
בין השמשות:

בית השיטות

הרשות בידו, אם ירצה לברך מברך¹. כשהוא חולצן מה הוא אומר, ברוך אקב"ו לשמור חוקיו². והאידינא לא מברכי לשמור חוקיו אפילו לאחר תפילין, דבסמוך פסקינן דלילה זמן תפילין מדקאמר הלכה ואין מורין כן³ ומדרבנן הוא דאסור. אין לברך — ומטעם זה נכון לחלוץ התפילין בשמאל, כי דבר הצריך ברכה נוטל בימין, ועיין מ"ש השכנה"ג ובני חייא מיישבו ע"ש⁴.

שורש השיטה: 1 רב האי גאון, הובא בטור. 2 ירושלמי פרק היה קורא. 3 תוס' מנחות לו: ד"ה ושמת. 4 באר היטב.

שמן רענן

(א) ומגן דוד קשיא ליה מאי טעמא לא תקנו חכמי התלמוד ברכה אחרת, ונל"ל דאין אנו נותנים הודיה לה' יתברך אלא על מה שקדשנו במצוות שנתן לנו והזהירנו בפירוש עליה, דהיינו, ושמת, לדעת בני מערבא, אבל האיסור לדין מכוח שהגיע עלינו קדושת שבת ונסתלקה קדושת תפילין. והרי בלאו הכי אנו מברכין על קדושת שבת וממילא מסתלקת קדושה אחרת תפילין, עכ"ל. וממילא שמברכין על קדושת תפילין לחוד ועל קדושת שבת לחוד אינו צריך לברך כשחולצן כבמ"ע.

ל. זמן הנחתו, ובו ה' סעיפים:

א. זמן הנחתן בבוקר משיראה את חברו הרגיל עמו קצת ברחוק
ד' אמות ויכירנו:

בית השיטות

משיראה וכו' — תלו אותו בראיה משום דבתפילין כתיב בהו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך¹. אית תניי תני בין זאב לכלב, בין חמור לערוד² (א). קצת — דאילו הרבה יכירנו אפילו מרחוק, ואינו רגיל כלל לא יכיר אפילו בקרוב מאד³.

שורש השיטה: 1 מגן דוד. 2 ירושלמי פ"א ה"ב. 3 באר היטב.

שמן רענן

(א) וכן ראיתי בפני משה בירושלמי, מאן דאמר בין זאב לכלב וכו' סבירא ליה כמאן דאמר בין תכלת לכתח, דצריך שיאור היום ביותר כדי שיכיר בין הצבע הקרוב כמעט לצבע אחר, וזהו השיעור בעצמו משיכיר בין זאב לכלב ובין חמור לערוד, עכ"ל. וגם עוד ראיתי שגם במי שלא מכיר אותו המדובר.

ב. אסור להניח תפילין בלילה שמא ישכחם וישן בהם, אם הניחם קודם שתשקע החמה וחשכה עליו אפילו הם עליו כל הלילה מותר ואין מורין כן. אם לא חלץ תפילין משקעה חמה מפני שלא היה לו מקום לשמרן ונמצאו עליו כדי לשמרן מותר ומורין כן:

בית השיטות

לילה לאו זמן תפילין שמא ישן בהם¹. התם קסבר ר"מ לילה זמן תפילין הוא ושבת זמן תפילין הוא, הוה ליה מצות עשה שלא הזמן גרמא וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבות². ועד מתי מניחין, עד שתשקע החמה ר' יעקב אומר עד שתכלה רגל מן השוק וחכ"א עד זמן שינה³. דתניא הניעור בלילה רצה חולץ רצה מניח דברי ר' נתן, יונתן הקיטוני אומר, אין מניחין תפילין בלילה, מדלילה לתנא קמא זמן תפילין שבת נמי זמן תפילין, דלמא סבירא ליה לילה זמן תפילין הוא שבת לאו זמן תפילין הוא⁴. מאחר דקיימא לן דלילה זמן תפילין, המשכים לצאת לדרך יכול לברך עליהם קודם זמנם⁵ והרא"ש לא כתב כן⁶. לא יניח אחר שקיעת החמה לשמרן, אם הם עליו לא יחלצם⁷. כדי לשמרן — וצריך שיאמר שעושה כדי לשמרן⁸ (א). ואם לא חלץ תפילין משקעה החמה מפני שלא היה לו מקום לשמרן ונמצאו עליו כדי לשמרן מותר⁹. משמע דסבר דלא שרי כדי לשמרן אלא שלא לחלצם אבל להניחם לכתחילה לא¹⁰.

שורש השיטה: 1 פסקי תוס' (נוסחת כ"י) מנחות ק"ט. 2 שבת סב. 3 מנחות לו. 4 ערובין צו. 5 הר"ר פרץ. 6 טור. 7 פסקי תוס' מנחות קכ"א. 8 מגן אברהם. 9 רמב"ם פ"ד מהל' תפילין הי"ב. 10 כ"מ.

שמן רענן

(א) תפילין צריכין גוף גקי כאלישע בעל כנפים¹, יש בזה מחלוקת מה הטעם שמא יפוח או מפני שינה. וי"א שאסור לישון שנת קבע בתפילין משום קדושתן. רב חסדא ורבה בר רב הונא מצלו בהו באורתא².

זית רענן: 1 שבת מט ע"א. 2 עיי"ש מנחות לו ע"א.

ג. היה רוצה לצאת לדרך בהשכמה מניחם, וכשיגיע זמנו ימשמש בהם ויברך דליכא למיחש שמא ישן בהם כיון שהשכים ויצא לדרך:

בית השיטות

בהשכמה — אפילו קודם עמוד השחר¹. לדרך — ודוקא הולך ברגליו או רוכב (א)

שורש השיטה: 1 משנה ברורה.

אבל יושב בעגלה אסור להניחן שמא יישן בהם.² ויישן בהם — וחיישינן שמא יפית בשנתו.³

שורש השיטה: 2 כ"כ הלבוש, באר היטב. 3 מגן דוד ס"ק ג.

שמן רענן

(א) במקום שלא יישן בהליכתו או בנסיעתו.

ד"ה. היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו חמה, או שהיה יושב בבית המדרש ותפילין בראשו וקדש עליו היום, יניח ידו עליהם עד שיגיע לבית ואם יש בית קרוב לחומה שמשתמרים שם, חולצם ומניחם שם: ויש מי שאומר שאם התפלל תפלת ערבית מבע"י עד שלא הניח תפילין אין לו להניחם אח"כ:

בית השיטות

האר"י הקדוש היה נוהר מאד שלא להיות מעוטף בטלית ותפילין אחר שקיעת החמה.¹

שורש השיטה: 1 כף החיים.

לא. דין תפילין בשבת ויו"ט, ובו ב' סעיפים:

א. בשבת ויו"ט אסור להניח תפילין מפני שהם עצמם אות ואם מניחם בהם אות אחר היה זלזול לאות שלהם:

בית השיטות

ואם הניחם בשבת לשם מצוה עובר משום בל תוסיף.¹ ר"ע אומר יכול יניח אדם תפילין בשבתות וביו"ט, ת"ל והי' לך לאות על ירך ולטטפת בין עיניך, מי שצריכין אות יצאו אלו שהן גופן אות.² (א). בשבת ויו"ט — ואפילו יו"ט שני של גלויות לאו זמן תפילין הוא.³

שורש השיטה: 1 מגן אברהם. 2 עירובין צו.. 3 כף החיים.

שמן רענן

(א) בשבת אסור להניח, ששבת עצמה היא אות שנא' ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם וכו'.¹ ותפילין גם הן אות שנא' וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפות בין עיניך.²

זית רענן: 1 שמות לא, יג. 2 דברים ו, ח.

ב. בחוה"מ ג"כ אסור להניח תפילין מהטעם הזה בעצמו שימי חול המועד גם הן אות: הגה. וי"א שחול המועד חייב בתפילין (ב"י בשם הרא"ש) וכן נוהגים בכל גלילות אלו להניחם במועד ולברך עליהם אלא שאין מברכין עליהם בקול רם בבית הכנסת כמו שאר ימות השנה:

בית השיטות

ג"כ אסור — והמניחן בחוה"מ אינו עובר משום בל תוסיף כיון שאינו מכיין להוסיף¹. גם הם אות — בפסח אכילת מצה ובסוכה ישיבת הסוכה, והי"א ס"ל כיון שמותרין בעשיית מלאכה מן התורה ליכא אות². כתב רבי יהודה שר"י היה אסור להניח תפילין בחוה"מ שהרי יש בהם אות, בפסח מצות ובסוכות לולב וסוכה, אמנם רבינו שמחה כתב שיש להניחם בחוה"מ³. תניא, יכול יניח אדם בשבתות וביו"ט התפילין ת"ל והיו לאות על ידך, מי שצריכין אות, יצאו שבתות ויו"ט שהן גופן אות. פירוש ימים שצריכין אות להודיע כי הוא יהודי וירא ועובד את ה', יצאו שבתות ויו"ט שהן גופן אות שבלא תפילין נודע בהן שהוא יהודי ועובד את ה'⁴. חול המועד — זמן תפילין⁵ (א).

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 מגן אברהם. 2 משנה ברורה. 3 הגהות מיימוניות. 4 ספר יראים. 5 הרא"ש.

שמן רענן

(א) בירושלמי משמע שמניחין אותם. וכן ראיתי באבנינו¹ והרא"ש ז"ל מביא בשם תלמוד ירושלמי מו"ק ומקילין שמותר בחוה"מ.

ז י ת ר ע נ נ : 1 או"ח הל"ת ס"ב.

לב. סדר כתיבת תפילין, ובו ג"ב סעיפים:

א. מצות תפילין שיכתוב ארבע פרשיות שהן קדש לי כל בכור עד למועדה והיה כי יביאך עד כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ופרשת שמע עד ובשעריך ופ' והיה אם שמוע עד על הארץ: הגה. וצריך לכתבם בסדר הזה לכתוב תחילה הקודמת בתורה ואם שינה פסול ולכתחילה יכתוב של יד קודם של ראש:

בית השיטות

אמר רב חננאל אמר רב, החליף פרשיותיה פסולות¹. סדר הנחת הפרשיות בתפילין הוא, קדש, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע². ור"ת מפרש הא ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 מנחות לד. 2 רש"י מנחות לד.

דקאמר הקורא קורא כסדרן דהוא סיום הברייתא דכי צד סידרן, וקאמר שקורא כסדר שמונחין בתפילין מימינו לשמאלו דהיינו: קדש, והיה כי יביאך, והיה אם שמוע, שמוע.⁵ וקשרתם — אלו בקשירה וכו', אלו — שמוע, והיה אם שמוע, דכתיב בהו קשירה, קדש לי והיה כי יביאך, דכתיב בהו "והיה לאות על ירך" הוא דאיתנהו בקשירה דתפילין.⁴ הסדר: שמוע, והיה אם שמוע, והיה כי יביאך, קדש.⁵ והיה אם שמוע, שמוע, והיה כי יביאך, קדש.⁶

שורש השיטה: 3 ר"ת מנחות לד: תוד"ה והקורא. 4 רבינו הלל. 5 ראב"ד. 6 שימושא רבא.

ב. של ראש יכתוב כל אחת בקלף לבדה ושל יד כותבן הכל בקלף אחד:

בית השיטות

בקלף אחד — מדכתיב: "והיו לאות על ירך" דמשמע אות אחת כלומר בית אחד.¹ ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפת הרי כאן ד' (א) ופירש רש"י: מאן שכותב ד' פרשיות בד' בתים.²

שורש השיטה: 1 מגן דוד. 2 מנחות לד:.

שמן רענן

(א) טטפת בפרשת שמע ובפרשת והיה אם שמוע, וטוטפת בפרשת והיה כי יביאך.

ג. יכתבם בדיו שחור בין שיש בו מי עפצים בין שלא במי עפצים. הגה. ולכתחילה יחמיר לכתוב בדיו העשויה מעשן עצים או שמנים שרויים במי עפצים (מהרי"ל סי' קי"ט). כתב אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונים או בזהב הרי אלו פסולין, אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וישאר כתב התחתון וכשר אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות אין לו תקנה לפי שאסור להעביר הזהב משום דהוי כמוחק את השם:

בית השיטות

דיו שמתקנים בעפצים לא מיקרי דיו.¹ שרף הוא לחלוחית קליפת העץ שעושים ממנו דיו שלנו.² במי עפצא שהוא עומד ואינו נמחק.³ כותבים תפילין ומזוזות וס"ת בעפצים.⁴

שורש השיטה: 1 ר"ת גיטין יט ע"א. 2 ר"ת שבת כג ע"א, תוד"ה כל השרפים. 3 רמב"ם. 4 ספר יראים.

שמן רענן

(א) עפצים — חמצת הנחושת. והנקרא בלע"ז וידריאולו.

ד. צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל: הגה. ויכתוב כתיבה תמה שלא יחסר אפילו קוצו של יוד ויהיה מתויג כהלכתו (טור אר"ח) ולכתחילה יכתוב כתיבה גסה קצת שלא יהיו נמחקים מהרה וכן מצוה ליפותן מבחוץ ומבפנים (דברי מרדכי):

בית השיטות

שלא תדבק — אם האות גדול ונדבק בסופו באופן שאם נגרר מה שנדבק מ"מ ישאר צורת האות כשר¹. אמר רב יהודה אמר רב כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה². וצריך להיזהר בכתיבתן כדי שלא תדבק אות באות שכל אות שאין העור מקיף לה מד' רוחותיה פסול³.

שורש השיטה: 1 מגן אברהם. 2 מנחות לד ע"א. 3 רמב"ם הל' תפילין א, יט.

ה. צריך שיכתוב בימינו אפילו אם הוא שולט בשתי ידיו ואם כתב בשמאל פסולים אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין ואטר יד שמאל דידיה הוי ימין:

בית השיטות

שיכתוב בימינו — דאין דרך כתיבה בשמאל. והוא הדין לעשות איזה תיקון בשמאל בענין הכתיבה דפסול, אבל להפריד נגיעות שבאותיות נראה דכשר אפילו בשמאל, דומיא דמכשירינן באנשים הפסולין לזה, לקמן סי' ל"ט על כל פנים בדיעבד עיי"ש¹. בשמאל פסול — היינו בשולט בימין לבד אבל שולט בשתי ידיו אפי' כתב בשמאל כשר². וצריך שיכתוב בימינו³ (א).

שורש השיטה: 1 משנה ברורה. 2 מגן אברהם. 3 הרא"ש והתרומה.

שמן רענן

(א) כן ראיתי בפרישה, מה הנחה בשמאל אף קשירה וכתובה בימין. וצריך כתיבה תמה ונקיה בלי שיבושים.

ו. אין צריך לשרטט כי אם שטה עליונה ואם אינו יודע ליישר השטה בלא שרטוט ישרטט כל השורות ולא ישרטט בעופרת מפני שהמקום השרטוט נשאר צבוע: הגה. וי"א שצריך לשרטט תמיד למעלה ולמטה ומן הצדדין אעפ"י שיודע לכתוב בלא שרטוט וכן נוהגין. (ברוך שאמר ומרדכי וספר תרומה וסמ"ג):

בית השיטות

ישרטט — פי' לכתחילה משום זה אלי ואנוהו אבל בדיעבד אפילו אם לא שירטט וכתב השיטות עקמות אין לפסול התפילין.¹

שורש השיטה: 1 משנה ברורה.

ז. הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל כותבין על הקלף במקום בשר, ואם שינה פסול. מהו קלף ומהו דוכסוסטוס, העור בשעת עיבודו חולקין אותו לשנים וחלק החיצון שהוא לצד השער נקרא קלף והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס. ולפי זה כי אמרינן כותבין על הקלף במקום בשר היינו במקום היותר קרוב לבשר דהיינו במקום חבורו כשהוא דבוק לדוכסוסטוס וקלפים שלנו שאין חולקין אותם יש להם דין קלף וכותבין עליהם לצד בשר שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו ואפי' אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרור ממנו כך ומצד הבשר גוררים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד:

בית השיטות

הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה וכורכין בשיער וטולין במטלית ודובקין בדבק ותופרין בגידין וכו', וצריך שיהא כותב על הגויל במקום השער ועל הקלף במקום נחושתו, אם שינה פסול.¹

שורש השיטה: 1 ירושלמי פ"ק דמגילה.

ח. צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או בסיד, וצריך שיהיה מעובד לשמו. טוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד שהוא מעבדו לשם תפילין או לשם ספר תורה אבל אם עיבדה לשם מזווה פסול:

בית השיטות

רשב"ג אומר אף עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדו לשמן.¹ בתחלתו ויותר אין צריך לא להוציא בשפתיו, ולא לחשוב שמתעבדים לשמה אלא בתחלתו בלבד, ואפי' נמשך העבוד כמה ימים, דכל העושה על דעת הראשונה הוא עושה.²

שורש השיטה: 1 סנהדרין מח ע"ב. 2 משנה ברורה.

שהוא מעובד לשם תפילין — הא ודאי פשיטא שצריך עיבוד דאנן על הקלף בעינן שיהו נכתבין וכל שאינו מעובד, עור מקרי ולא קלף³. אע"ג דאסור לשנות מקדושה חמורה לקדושה קלה כמ"ש סמ"ב, הכא שאני שאינו אלא הזמנה ומותר לשנותו⁴. או לשם ס"ת — כי קדושת ס"ת חמורה כדמצינו לענין תשמיש המטה, שבס"ת צריך שיוציאו מאותו חדר דוקא כמש"ל סי' ר"מ ס"ז אבל מזוזה אינה חמורה כתפילין וא"כ כי עבדו לשם מזוזה לא עבדו לשם תפילין⁵.

שורש השיטה: 3 בית יוסף. 4 הלבוש, מובא במג"א. 5 מגן דוד.

ט. אם עיבדו אינו יהודי להרמב"ם פסול אפילו א"ל ישראל לעבד לשמו ולהרא"ש כשר אם ישראל עומד על גבו וסייעו: הגה. קצת בעבודה (ב"י בשם הרא"ש) וכן נוהגין (ועיין לעיל סי' יא סעיף ב).

בית השיטות

אעפ"י שאמרנו לו לכותי לעבד עור זה לשם הספר או לשם התפילין פסולין, שהכותי על דעת עצמו הוא עושה לא על דעת השוכר אותו¹. וא"א הכשירו אם ישראל עומד על גבו, ואמר לו עבד לשם תפילין². אם הכותי מעבדו, וישראל עומד על גבו וסייעו, מסייע זה יש בו ממש דכותי אדעתא דישראל עביד³. כשישראל עומד על גבו ואמר לו עשה לשם תפילין פסול⁴.

שורש השיטה: 1 רמב"ם הל' תפילין פ"א הי"א. 2 הרא"ש. 3 הר"ר ברוך. (וכתב הרא"ש וכן נהגו העם). 4 ר"י (מובא באור זרוע).

י. כשמסמינין הנקבים במרצע כעין אותיות אע"פ שנקל לאינו יהודי לזייף אין חוששין משום דמרתת האינו יהודי פן יכיר ישראל בטביעות עין:

בית השיטות

כשמסמינין — סימנים שהגוי לא יחליפה שנקל לזייף, יעשה שלא יוכל לזייף. שנקל לעכ"ם לזייף — שמניח העור ע"ג עור אחר ועושה ג"כ נקבים כעין אותיות¹.

שורש השיטה: 1 מגן אברהם.

יא. עור שעובדו שלא לשמו אם יש תיקון לחזור לעבדו לשמו, יתבאר בטור יור"ד סימן רע"א :

בית השיטות

ומורי רב משה גאון הוי פליג ואמר, מצוה מן המובחר למיעבד עיבוד לשמה. אבל מתורת ספר שקורין בו ציבור לא נפיק¹. יש לעשות תיקון אפילו אם גמור כבר וצריך לשים את הקלף לשם עיבוד בסיד².

שורש השיטה: 1 טור יור"ד סי' רע"א. 2 עיי"ש בטור.

יב. יהיה הקלף מעור בהמה וחיה ועוף הטהורים אפילו מנבילה וטריפה שלהם, אבל לא מעור בהמה חיה ועוף הטמאים דכתיב למען תהיה תורת ה' בפניך ממין המותר לפיך ולא מעור דג אפילו הוא טהור משום דנפיש זוהמיה :

בית השיטות

הטהורים — בתוס'¹ כתבו בשם הירושלמי דאפילו שאר ספרים שיש בהם שמות אסור לכתוב על עור בהמה טמאה². אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות על גבי עור בהמה טמאה ועוף וחיה הטמאים, אבל כותבין על גבי עור בהמה וחיה ועוף טהורין ואפילו נבלות וטרפות שלהן, ואין כותבין על גבי עור הדג הטהור מפני הזוהמה שאין הזוהמה פוסקת בעבודה³.

שורש השיטה: 1 סוטה יז ע"ב. 2 מגן אברהם. 3 רמב"ם הל' תפילין פ"א ה"י.

יג. יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקבים שאין הדיו עובר עליו, דהיינו שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתיים :

בית השיטות

כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב¹. חלוקה לשתיים — לכאורה משמע, דאם יש נקב בתוך גג האות, או ירך שלו אע"פ שנראה חלל הנקב, מ"מ כשר, כיון דהנקב באמצע ודיו מקיפו דאז אינו חלוק לשתיים אבל באמת אינו כן². פי' נקב קטן כחודה של מחט עד כשמעביר עליו הקולמוס בדיו נסתם, שאין האות נחלקה בו לשנים אינו נקרא נקב, וכותבין על גביו³. לשתיים — ר"ל דבשעת הכתיבה נסתם הדיו שעובר עליו, ואין הנקב נרגש בקולמוס אע"פ שנראה נקב דק כנגד

שורש השיטה: 1 חולין קכ ע"ב. 2 מגן דוד. 3 בית יוסף בשם הר"י אסכנדרני.

השמש כשר⁴. ואפילו אם עד מקום הנקב יש צורת אות פסול. וכל זה קודם כתיבה, אבל אם לאחר הכתיבה נחלק האות לשנים על ידי נקב, רואין אם יש בו צורת האות עד מקום הנקב כשר, וכמו שיתבאר בסמוך בסעיף ט"ז, ועיי"ש באור הלכה⁵. עור שהיה נקוב, לא יכתוב על גבי הנקב, וכל נקב שהדיו עוברת עליו אינו נקב ומותר לכתוב עליו⁶.

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 4 באר היטב. 5 משנה ברורה. 6 רמב"ם הלכות תפילין פ"א ה"ב.

יד-טו. הסופרים הזרזים עושים שלשה מיני קלפים, העב יותר לכתוב בו פרשת שמע שהיא קטנה, והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה כי יביאך שהן ארוכות עושיין קלף דק מאד ובזה יתמלאו הבתים בשוה וזהו נזילת תפילין: אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הה"א או בתוך המ"ם כשר, אפילו נקב כל תוכו שהנקב ממלא כל החלל, אבל בירוש' משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. ניקב רגל פנימי של ה"א, אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא כשר להרא"ש: הגה. אבל שאר פוסקים מצריכין כמלוא אות קטנה והכי הלכתא (ב"י). נקב רגל הימיני אם נשתייר ממנו מלא אות קטנה כשר ואם לאו פסול:

בית השיטות

אם נקב בתוך האות, כגון תוך ה"א או תוך מ"ם וכן בשאר אותיות כשר¹. היינו יו"ד וה"ה אם נפסק קצת עוביו אם נשתייר חוט דק כמו וי"ו או יו"ד דקה כשר². תוכו רגל פנימי, יריכו רגל ימיני, לישנא אחרינא תוכו הגויל והחלק שבתוכו³. אם אין הגויל מקיף האות מבפנים פסול⁴.

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 רמב"ם הל' תפילין פ"א ה"ב. 2 מגן אברהם, בשם ב"י הר"מ. 3 רש"י מנחות כט ע"א. 4 ירושלמי מגילה פ"ק ה"ט.

טז. נפסק אחת מהאותיות הגה. הפשוטות כגון וי"ו זיי"ן או שנפסק רגל (הנו"ן) וכיוצא בה (מרדכי ה"ק דף צ"ב) אם תינוק שאינו לא חכם ולא טפש יודע לקרותו כשר ואם לאו פסול ואין צריך לכסות לו שאר אותיות כמו שנוהגים: הגה. מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות כתקונו פסול אע"פ שהתינוק קורא אותו כהלכתו (מרדכי ומהרי"ק שורש ס"ט

ורבי"ש). הא דמכשרינן כשנפסק אות דוקא כשנכתב בכשרות ואח"כ נפסק אבל אם מתחילה כשנכתב היה שם נקב ונפסק בו או אם רגל הכ"ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף בלי הקף קלף מתחלתו פסול:

בית השיטות

נפסק — יש לפרש בשני אופנים: או מחמת נקב וזה אין כשר כ"א בניקב אח"כ או ע"י שנחסר הדיו באותו מקום ובאופן זה היה קאי הדין דש"ע אפילו אם בתחילת הכתיבה נעשה כך¹. או שנפסק רגל הנו"ן — כצ"ל וכ"כ המחבר יד אהרן ובקצת נוסחאות כתב או שנפסק רגל האל"ף². אין צריך לכסותו — וכן כתב שאין צריך לכסות³. צריך לכסות מה שלפניו, אבל מה שלאחריו אין צריך לכסות⁴. וכמו כן, משמע דבין מלפניו ומאחריו אין צריך לכסותו⁵. מתחלתו — אבל אם נחתך הקלף אח"כ ועל ידי זה אין מוקף גויל כשר⁶. עור שהי' נקוב לא יכתוב ע"ג הנקב⁷.

שורש השיטה: 1 משנה ברורה. 2 באר היטב. 3 הלבוש. 4 מהרי"ט יו"ד סי' לב מובא במג"א. 5 הב"ח אה"ע סי' קכה. 6 משנה ברורה. 7 רמב"ם הלכות תפילין פ"א ה"כ.

י. אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות אין תקנה לגרור הדיו ועל ידי כך יהיה נכר האות דהרי חק תוכות (א) ופסול משום דבעינן וכתב ולא וחקק וה"ה אם טעה וכתב דל"ת במקום רי"ש או בי"ת במקום כ"ף אין תקנה למחוק התג ולתקן האות משום דהוי כחק תוכות:

בית השיטות

אם נפלה טפת דיו קודם שנגמר האות ולא היתה האות ניכרת, ואח"כ נטל הדיו או שלא היתה מוקפת גויל מתחלתה פסול. אבל אם היא כבר היתה עשויה כתקונה ונפל בה דיו יכול ליטלו וא"א ז"ל פוסל גם בזה¹. והיכא שנפלה טפת דיו בתוך חלל אות בי"ת והיא עתה כמו פ"א אז אין שם בי"ת עליה או טפת דיו נפלה בחלל אות אחרת ואין שמה עליה אין תקנה למחוק הטפה כמו חק תוכות דפסול, כדאמרינן בגיטין². אם נפלה טפת דיו בחלל הבי"ת או בחלל החי"ת או אות אחרת ועתה אין שמה של אותה אות עליה וכל כי האי גונא לא יועיל שורש השיטה: 1 טור בשם הסמ"ק. 2 התרומה סימן ר"פ, הובא בב"י.

תקון בין בס"ת או בתפילין או במוזנות³. אם טפת הדיו לה עדיין פסול, כיון שעל כל פנים נפסל צורת האות קודם התיקון⁴. אין תקנה — פי' על ידי המחיקה אין תקנה, אבל מותר להוסיף דיו ולעשותו עגול. וכן אם טעה וכתב רי"ש במקום דלי"ת וכ"ף במקום ביי"ת והווי אותיות עבין אין תקנה שיגררן ויעמידן בתמונת דלי"ת וביי"ת. אבל מותר להוסיף עליהם דיו ולעשותם בתמונת ד' וב' וכן אם טעה וכתב במקום זי"ן נו"ן פשוטה, אין תקנה שיגררו ויעמידו על זי"ן דוה הוי חק תוכות ממש⁵.

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 3 האגור. 4 מגן דוד. 5 משנה ברורה.

שמן רענן

(א) חק תוכות — מוציא מה שבפנים ובחוץ ונשאר צורת האות.

יח. מ"ם פתוחה שנדבק פתיחתה ונסתמה, אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה משום דהוי כחק תוכות. ומה תקנתה שיגרור כל החרטום ותשאר כצורת נו"ן כפופה, ואח"כ יכתוב מה שגרר. ורי"ש שעשאה כעין דלי"ת יש להחמיר ולומר דלא סגי כשיגרור הירך לבד או הגג לבד. ויחזור ויכתבנו כמין רי"ש משום דבין הגג ובין הירך נעשו בפיסול. הלכך צריך לגרור שניהם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה פסול ואם גרר והפרידה כשר, ולא מיקרי חק תוכות מאחר שהאות עצמה היתה כתובה כתיקונה. אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג יגרור הרגל ויחזור ויכתבנו ואין צריך לגרור כל האות כי הגג כדין נכתב. אם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף או פני האל"ף בפנים בגג שתחתיה פסול. ואין תקנה בגרירה להפרידה דהוי כחק תוכות אלא יגרור כל מה שנעשה בפיסול ויחזור ויכתבנו: הגה. וכן הדין ביו"ד השי"ן והעי"ן והפ"א אם נגעו בגוף האות יותר ממקום דבוקם (בית יוסף):

בית השיטות

אם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף או פני האל"ף בפנים בגג תחתיה או דומה לזה כולם פסולין ואין תקנה במחיקה או בהפרדה שנקרא חק תוכות¹.

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 האגור.

יט. בתחלת הכתיבה יאמר בפיו, אני כותב לשם קדושת תפילין. מלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותב לשם קדושת השם: הגה. וי"א דסגי כשמחשב שכותב האזכרות לשמן הואיל והוציא בתחילת הכתיבה בפיו סגי בהכי, (הרא"ש ה"ת וס"ת וטור יור"ד ואו"ח) ויש להקל בדיעבד. וכשבא לנמנם לא יכתוב, דאינו כותב אז בכונה (אור זרוע):

בית השיטות

ובתחילת הכתיבה כשיכתוב השם יעיין בקולמוס, כדי שיטבול הקולמוס טרם שיכתוב אות אחרונה שלפני ה', כי כשיטבול הקולמוס צריך לקדש הדיו שעל הקולמוס באות א' טרם שיכתוב השם, ולא יתחיל מיד שטבל הקולמוס אך צריך לקדש. ואם צריך דיו טרם שיגמור השם, אזי יטבול באותיות שלפני השם שהם לחים עדיין ויגמור השם. ואם שכח ולא הניח אות שלפני השם, או יעיין אם ימצא עוד אות או תג שצריכין דיו כדי לקדש¹, הטובל את הקולמוס לכתוב את השם, לא יתחיל מאותו השם אבל מתחיל הוא מאות שלפניו. שכח לכתוב את השם כולו, תולה אותו בין שיטות, אבל מקצת השם בשטה ומקצתו תלוי פסול. ובשאר התיבות אם שכח כותב מקצת התיבה בשטה ומקצתה למעלה. במה דברים אמורים בספר תורה, אבל במזוזה ותפילין אין תולין בהם אפילו אות אחת, אלא אם שכח אפילו אות אחת גונז מה שכתב וכותב אחרת. ומותר לכתוב את השם על מקום הגרר, ועל מקום המחק בכולן². בתחילת — דאם יהיה אף אות אחת שלא נכתב לשם תפילין פסול ולא מהני העברת קולמוס לשמה³. ותחלת — רצה לומר תחלת כל הפרשיות, אך מ"מ טוב יותר שיאמר תחילת כל פרשה וכו'⁴. ובהתחלת הכתיבה יאמר אני כותב לשם קדושת תפילין (א). ואין די במה שיחשוב בלבו כך. ומלבד זה, צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם⁵. וצריך שיאמר בפירוש בהתחלתו לכתוב לשם תורת ישראל והאזכרות לשם קדושה, דשמא לא סגי במחשבה⁶. ובתחילת הכתיבה יאמר וכו' — נראה דרבינו דכתב כאן בסתם, ומלבד זה צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם. ולא פירש אם צריך שיאמר בפיו או סגי במחשבה, דדינו כמו בס"ת דלכתחילה טוב הוא שיוציא בשפתיו אבל בדיעבד סגי במחשבה שכותב לשם קדושת ה', ואם לא חשב מעכב ופסול וע"ש, ודלא כב"י דפסול אפילו בדיעבד אם לא הוציא בפיו דליתא וע"ש⁷. וצריך לכתוב לשם תפילין והאזכרות לשם קדושה כדתניא⁸, הרי שהיה צריך לכתוב את השם ונתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דל"ת, מעביר עליו קולמוס ומקדשו דברי ר' יהודה, וחכ"א אין השם מן המובחר⁹. אפילו יעביר עליו קולמוס¹⁰. בשעת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם. נראה

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 מגן אברהם. 2 רמב"ם הל' תפילין פ"א ה"ז. 3 יו"ד רע"ד.
4 משנה ברורה. 5 טור. 6 הגהות מיימוניות. 7 ב"ה. 8 גיטין דף כ ע"א.
9 ספר יראים. 10 מובא בווי העמודים על "ספר יראים".

דלאו דוקא, שצריך הוא להוציא בשפתיו בשעת כתיבת האזכרות כמו שצריך בתחילת הכתיבה¹¹.

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 11 הרא"ש וב"י.

שמן רענן

(א) טוב יותר שיאמר בכל התחלת פרשה את הכונה לשם קדושת ה' יתברך.

ב. צריך לדקדק בחסרות ויתרות שאם חסר או יתר אות אחת פסולים, ונמצאו המניחים אותם מברכים בכל יום ברכה לבטלה (א), וגם שרוי בכל יום בלא מצות תפילין ונמצא עונש הסופר מרובה, לכן צריך להיות מאוד ירא שמים וחרד לדבר השם המתעסק בכתבת תפילין ותיקונן:

בית השיטות

צריך לדקדק — הלבוש האריך כאן במה שלא יפה עושים הסופרים שמניחים לנערים לכתוב תפילין כדי שירגילו בכתב והפליג מאד בענשו. גם הלעיג על אותן שאומרים לסופר כתוב תפילין לשמי שהוא טעות גדולה¹. היסר או יתר — אפילו אם התיבה לא נשתנה לקריאתה בזה כגון במלא וחסר וכדלקמן². אמר רב יהודה אמר רב לא נצרכה אלא לקוצה של יו"ד³.

ש ו ר ש ה ש י ט ה : 1 מגן דוד. 2 משנה ברורה. 3 מנחות דף כט ע"א.

שמן רענן

(א) ברכה לבטלה שתפילין צריכין שיהיו לא חסר ולא יתר, ואם היסר או יתר אות, הדין שפסולין, ואם הוא מברך עליהן עובר על "לא תשא את שמי לשוא" שהיא מצוה מעשרת הדברות.

כא"כ. כל פרשה אחר שיכתבנה יקראנה היטב בכונה ודקדוק פעמים ושלוש, ויחזור ויקראנה קודם שיתגנה בתוך ביתה, כדי שלא תתחלף פרשה בפרשה. טוב לנסות הקולמוס קודם שיתחיל לכתוב הפרשה שלא יהא עליו דיו יותר מדאי (א) ויפסיד. וכן יזהר קודם שיכתוב כל שם לקרות כל מה שכתב כדי שלא יבואו לידי גניזה על ידו:

בית השיטות

קודם שיתחיל — אינו רוצה לומר בתחילת הפרשה דוקא אלא קודם שיתחיל לכתוב בהפרשה¹.

שורש השיטה: 1 משנה ברורה.

שמן רענן

(א) יותר מדאי — שאם יהיה דיו יותר מדאי יעשה כתם.

כג. אם מצא שחסר אות אחת אין לו תקנה, שאם כן היו כתובין שלא כסדרן ופסולין, משום דכתיב והיו, בהוייתן יהו. ואם יתר אות אחת יש לו תקנה, על ידי שיגרור אותה אם היא בסוף תיבה או בתחלתה, אבל אם היא באמצע תיבה לא, משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תבות:

בית השיטות

נראה כשתי תיבות — כגון, ממצרים שהיא מיותרת י"ד ואם יגרור נשאר ב' תבות.

כד. מותר לכתוב על מקום הגרר ועל מקום המחק אפילו אזכרה, ולא ימחק בעודו לח אלא ייבשנו יפה כי אז יגרר בקל ולא ישאר לו שום רושם:

בית השיטות

הגרר — הגרר מיקרי כשגררו יבש והמחק מיקרי שמחקו לח¹. ומותר לכתוב את השם על מקום הגרר ועל מקום המחק בכולן².

שורש השיטה: 1 באר היטב. 2 רמב"ם הלי תפילין פ"א ה"ט.